

Ludwig Wittgenstein

Tractatus logico-philosophicus

Përktheu nga origjinali gjermanisht :

Gaqo Karakashi

Titulli në origjinal :

Logisch-philosophische Abhandlung

Tractatus logico-philosophicus

Kopertina : Teuta Karakashi

I kushtohet kujtimit
të shokut tim
David H. Pinsent

Moto : ... dhe gjithçka që ne dimë,
që nuk e kemi dëgjuar thjesht të shushurijë dhe fëshfërijë,
mund ta shprehim me tre fjalë.

KÜRNBERGER

DY FJALË PËR AUTORIN

Është rezultat i një zhvillimi të gjatë zhvendosja e gjuhës në qendër të problemeve filozofike, por në qoftë se i vështrojmë mendimtarët e veçantë, atëherë me siguri asnjëri nuk ka kontribuar më shumë se Ludwig Wittgensteini. Është para së gjithash mendimi i tij që çoi në “linguistic turn”, për të cilën flitet në filozofinë e sotme.

Wittgensteini u lind në Vjenë në 26.4.1889. Gjyshi i tij nga ana e babait, pas konvertimit nga feja hebraike në fenë protestante u zhvendos nga Saksonia në Vjenë. Babai i Ludwig Wittgensteinit fitoi në Vjenë famë dhe pasuri si industrialist i çelikut. Wittgensteini u rrit si një nga tetë fëmijët në shtëpinë e prindërve, e cila përcillte frymëzim të shumanshëm intelektual dhe artistik. Johannes Brahms dhe Gustav Mahler ishin shpesh mysafirë të familjes. Pasi mori fillimisht mësimë private, frekuentoi nga 1903 shkollën e mesme teknike në Linc. Nga viti 1906 ai studioi për inxhinieri mekanike në shkollën e lartë teknike në Berlin-Charlottenburg dhe nga viti 1908 i vazhdoi studimet në Mançestër në College of Technology. Gradualisht interesat e tij u zhvendosën nga fusha e aeronautikës dhe aerodinamikës në fushën e matematikës, veçanërisht pasi lexoi “Principles of Mathematics” të Bertrand Russellit (pararendësen e “Principia mathematica”), dhe më tej drejt problemeve themelore të matematikës e në këtë mënyrë drejt logjikës dhe filozofisë. Më 1912 shkoi në Kembrixh për të studiuar pranë Bertrand Russellit dhe George Edward Moore filozofi dhe psikologji. Në këtë periudë interesi i tij u përqëndrua në tre fusha të mëdha : Ai filloi të merrej intensivisht me idetë filozofike, u mor shumë me muzikën, e cila e shoqëroi tërë jetën - punimet e tij përmbajnë shumë shembuj të marra prej muzikës - dhe ndërmori shumë udhëtime. Në vitin 1913 Wittgensteini i vazhdoi studimet e veta i tërhequr në një kasolle, të veçuar, të ndërtuar vetë në Norvegji. Shpërthimi i luftës së parë botërore e zuri në befasi në Norvegji dhe ai hyri vullnetarisht në ushtrinë austro-hungareze në trupën e artilerisë.

Gjatë tërë luftës mbajti një ditar filozofik, prej të cilit lindi “Tractatus logico-philosophicus” (1922). Kur në fund të luftës ai ra për nëntë muaj në robërinë italiane, e kishte tashmë të gatshëm si dorëshkrim në çantën e shpinës “Tractatus logico-philosophicus”, që do të bëhej më vonë aq i famshëm. Ai ia arriti që ta nxirrte dorëshkrimin nga kampi i të burgosurve dhe t’ia dërgonte Russellit (nëpërmjet ndërmjetësimit të ekonomistit më vonë me famë botërore John Maynard Keynes), por megjithë përkrahjen e Russellit punimi u botua në gjuhën gjermane veçse në vitin 1921, dhe pikërisht në “Analet e Filozofisë së Natyrës” të Ostwaldit dhe në vitin 1922 doli një botim dygjuhësh gjermanisht-anglisht me titullin latin “Tractatus logico-philosophicus”.

Trashëgiminë e tij të konsiderueshme nga pasuria e babait Wittgensteini e vuri pjesërisht në dispozicion të artistëve dhe shkrimtarëve austriakë (edhe Rainer Maria Rilke dhe Georg Trakl përfituan prej saj), pjesën tjetër ua la motrave të tij dhe në vitet 1920-1929 bëri një jetë jashtëzakonisht të thjeshtë dhe të tërhequr si mësues i shkollës fillore (1920-1926) dhe më vonë si ndihmës kopshtar në një manastir në afërsi të Vjenës. Nga fundi i kësaj periode ai ra në kontakt me rrethin e Vjenës, nëpërmjet ndërmjetësimit të Moritz Schlickut.

Në vitin 1928, me shumë gjasa i ndikuar nga një referat i matematikanit hollandez Brouwer, ai iu rikthye interesave të tij filozofike, shkoi në Kembrixh, ku me nxitjen e Russellit e paraqiti si punim doktore "Tractatus" e tij. Në Kembrixh mbajti leksione, në vitin 1939 u bë profesor i filozofisë në Kembrixh si pasardhës i Moorit dhe duke mos marrë parasysh angazhimin e tij vullnetar si infermier gjatë luftës së dytë botërore i përmbushi detyrimet e veta mësimdhënëse deri në vitin 1947, kohë kur e dorëzoi katedrën dhe u tërhoq në Irlandë për të vazhduar i pashqetësuar në vetmi veprën e tij të dytë kryesore, por ndërmori megjithatë edhe shumë udhëtime për në Britaninë e Madhe, Austri dhe Norvegji. I kthyer në vitin 1949 në Kembrixh, i sëmurë me kancer, i kaloi vitet e fundit të jetës në shtëpinë e mjekut të vet, ku vdiq në 29.4.1951. Në fjalët e fundit u lut që t'i njoftohej botës "se unë kam pasur një jetë të mrekullueshme" - megjithëse gjatë tërë jetës kishte vuajtur se nuk mundi ta arrinte jetën e synuar të përkryer.

Talenti i Wittgensteinit rroku ndërmjet të tjerave muzikën, teknikën (në Kembrixh projektoi një motor reaktiv), arkitekturën, skulpturën, për më tepër matematikën, logjikën, filozofinë. Ai kishte një karakter të "paqëndrueshëm", me hope, i ndjeshëm ndaj kritikave (nuk u mor pothuajse kurrë me tezat e filozofëve të tjerë dhe nëpërmjet stilit të tij me aforizma vështirësoi gjithashtu edhe krahasimin me ata). Kontaktet e përgatitura me kujdes nga Moritz Schlicku për bashkëbisedime me profesionistët e shkëlqyer të rrethit të Vjenës Wittgensteini i pranoi me kushtin që tezat e tij nuk do të kritikoheshin prej këtij rrethi.

"Tractatus", një punim i hollë, me përmbajtje të vështirë përbëhet nga fjali në formën e aforizmave, të cilat numërohen në sistemin dhjetor si vazhdimësi të njëra tjetrës. Megjithëse kjo e lehtëson orientimin dhe megjithëse Wittgensteini përdor kryesisht fjalë të gjuhës së përditshme (me përjashtim të koncepteve dhe shenjave formale të logjikës matematike), ky punim ofron prapëseprapë jo vetëm për profanin vështirësi të jashtëzakonshme për ta kuptuar, 1. Sepse është shkruar në mënyrë jashtëzakonisht të përmbledhur, 2. Sepse për ta kuptuar presupozon njohjen e teorisë së Freges dhe Russellit, 3. Sepse Wittgensteini përdor vërtet konceptet e gjuhës së përditshme, por iu jep atyre një përmbajtje të vetën, më precize, që shmanget nga përdorimi i përditshëm.

Bile edhe vetë Frege, siç del nga letra e Wittgensteinit për Russellin më 19.8.1919, nuk kishte kuptuar “asnjë fjalë” nga tërë libri; është “shumë e trishtueshme që të mos kuptohet nga asnjë njeri i vetëm”. Faktikisht Wittgensteini s’kishte pse habitej, sepse qysh më 12.6.1919 ai i kishte shkruajtur Russellit se është vërtet e hidhur kur mendon “se askush nuk do ta kuptojë atë, edhe kur ai të shtypet”.

Në “Tractatus logico-philosophicus” Wittgensteini e sodit gjuhën si paraqitje të botës dhe nëpërmjet analizës logjike të gjuhës së përdorimit përpiqet që të projektojë një gjuhë formale, e përshtatshme si gjuhë shkencore. Ai presupozon se bota mund të rikonstruktohet me anë të elementeve të gjuhës, për shkak të formës së tyre të njëjtë logjike, pra niset bashkë me Russellin prej tezës së atomizmit logjik : Botën e përcakton si “tërësia e fakteve”, faktet si “ekzistenca e rrethanave”, rrethanat si “një lidhje e objekteve”. Të ashtuquajturat objekte si elemente të fundit të botës përfaqësohen në gjuhë nëpërmjet “emrave” si “shenja të thjeshta”, rrethanat paraqiten nëpërmjet fjalive të thjeshta apo pohimeve elementare. Realitetin e pasqyrojnë vetëm fjalitë e thjeshta, për aq sa ato paraqesin rrethanat ekzistuese. Fjalitë e përbëra apo pohimet komplekse formohen prej pohimeve elementare nëpërmjet lidhjeve logjike (junktoren).

Në “Tractatus” Wittgensteini mbron një teori njohjeje me anë të pasqyrimin : Një fjali e vërtetë e thjeshtë pasqyron një fakt, kur të dy kanë të njëjtën “formë logjike” (izomorfi), d.m.th. elementet e tyre mund t’i korrespondojnë qartë njëri tjetrit. Një fjali sigurisht nuk mund ta paraqesë këtë marrëdhënie pasqyruese, fjalia vetëm mund “ta tregojë”, sepse përndryshe “do të duhej që ne të kishim aftësinë për t’u vendosur bashkë me fjalinë jashtë logjikës, d.m.th. jashtë botës”.

Nëse pohimet elementare janë të vërteta, pra nëse ekziston faktikisht rrethana e paraqitur prej tyre, kjo mund të përcaktohet vetëm nëpërmjet vrojtimit. Përkundrazi nëse pohimet komplekse janë të vërteta, kjo mund të lexohet tek tabelat e vërtetësisë, për aq sa është e njohur vlera e vërtetësisë e pohimeve elementare veç e veç : Vlera e vërtetësisë e pohimeve komplekse del si funksion prej vlerave të vërtetësisë të pohimeve elementare. Fjalitë logjike të vërteta apo tautologjitë mund të shquhen vërtet vetëm nga forma e tyre e pohimit, por nuk pohojnë asgjë për realitetin.

Tezat bazë të “Tractatusit”, që sidoqoftë na japin një përshtypje të parë për strukturën e filozofisë së tij janë :

“1. Bota është gjithçka që është rast”.

“2. Ajo që është rast, fakti, është ekzistenca e rrethanave”.

Këto dy teza mund të quhen si themeli ontologjik i filozofisë së tij.

“3. Tabloja logjike e fakteve është mendimi”.

Në këtë tezë të tretë kryhet kalimi nga ontologjia drejt teorisë së njohjes (marrëdhënia midis botës dhe mendimeve për botën).

“4. Mendimi është fjalia kuptimplote”.

Me këtë tezë të katërt fillojnë hulumtimet për gjuhën (fjalitë kuptimplote si mjete për formulimin e mendimeve).

“5. Fjalia është një funksion vërtetësie i fjalive elementare. (Fjalia elementare është një funksion vërtetësie i vetvetes).

“6. Forma e përgjithshme e funksionit të vërtetësisë është : $[\bar{p}, \bar{x}, N(\bar{x})]$. Kjo është forma e përgjithshme e fjalisë”.

Në tezat pesë dhe gjashtë trajtohet struktura e brendshme e gjuhës dhe hartohet një skemë e përgjithshme, në të cilën duhet të hyjë çdo fjali kuptimplote. Pjesa e fundit e librit përmban një vështrim transhendental filozofik, përfundimi i të cilit përmbledhet me tezën e shtatë.

“7. Për atë gjë që s’jemi në gjendje të flasim, duhet detyrimisht të heshtim”.

Ludwig Wittgensteini hyn midis filozofëve më të mëdhenj të shekullit të njëzet. Fama e tij ka qenë sidomos në vendet anglosaksone prej kohësh e njohur dhe në këto vende ai mbahej, të paktën prej profesionistëve, si një prej mendimtarëve më të shquar të shekullit të njëzet dhe si ai që e përfaqësonte më mirë frymën intelektuale të kohës. Edhe sot e kësaj dite në Angli dhe SHBA si edhe në Gjermani vazhdojnë të botohen prej filozofëve libra dhe studime lidhur me përmbajtjen e vështirë të *Tractatus*-it dhe idetë e Wittgensteinit në këtë punim. Në Gjermani ai ishte pak i njohur deri në mbarim të luftës së dytë botërore. Kjo pjesërisht për arsyen se veprimtaria e tij filozofike u zhvillua kryesisht në Angli, por edhe sepse vetë ai jo vetëm që nuk e kërkoi opinionin publik, por edhe e shmangu me ndërgjegje atë. Duke mbajtur pikërisht parasysh lavdinë e madhe të Wittgensteinit në rrethet e filozofisë unë e trajtova përkthimin e këtij punimi si një sfidë të vërtetë duke e përkthyer me përgjegjësinë më të lartë të mundshme, jam konsultuar edhe me doktorin e filozofisë Horst Frankenberg lidhur me terminologjinë e Wittgensteinit, dhe e kam krahasuar gjithashtu me përkthimet në anglisht.

Gaqo Karakashi

Tiranë

Dhjetor 2009

Parathënie

Këtë libër do ta kuptojë ndoshta vetëm ai, i cili ndonjëherë i ka menduar tashmë edhe vetë idetë që shprehen në këtë libër apo qoftë edhe ide të ngjashme. Pra ky nuk është një tekst mësimor. Libri do ta arrinte qëllimin e tij, nëse do t'i krijonte kënaqësi ndonjërit, që e lexon atë me mirëkuptim.

Libri trajton probleme filozofike dhe tregon - siç besoj - se shtrimi i këtyre problemeve mbështetet tek keqkuptimi i logjikës së gjuhës sonë. Tërë domethënia e librit do mund të përmbliidhej afërsisht në fjalët se mund të thuhet qartë, ajo që përgjithësisht mund të thuhet dhe se për atë gjë që s'jemi në gjendje të flasim, duhet detyrimisht të heshtim.

Pra libri do që t'i caktojë një kufi mendimit, apo më mirë - jo mendimit, por shprehjes së mendimeve : sepse për t'i caktuar një kufi mendimit, do të duhej detyrimisht që të ishim në gjendje për t'i menduar të dy anët e këtij kufiri (pra do të duhej detyrimisht që të ishim në gjendje të mendonim, gjë që s'mund të mendohet).

Pra kufiri do mund të caktohet vetëm në fushën e gjuhës dhe ajo që gjendet matanë këtij kufiri do të jetë thjesht absurditet.

Nuk dua të vlerësoj se deri në ç'shikallë përpjekjet e mia përkojnë me ato të filozofëve të tjerë. Po, ajo që kam shkruar, nuk ngre fare pretendimin për risi në detaje dhe prandaj nuk jap gjithashtu asnjë burim, sepse nuk e çaj kokën se mos atë që e kam menduar unë, e ka menduar tashmë një tjetër para meje.

Vetëm këtë dua të përmend që një pjesë të madhe të ngacmimeve lidhur me idetë e mia ia kam borxh veprave të mrekullueshme të Freges dhe punimeve të mikut tim zotit Bertrand Russell.

Nëse ky punim ka një vlerë, atëherë ajo qëndron në dy pika. Së pari që në këtë punim janë shprehur mendime dhe se kjo vlerë do të jetë aq më e madhe sa më mirë të jenë shprehur mendimet. Sa më shumë që gozhda të jetë goditur mu në kokë. - Në këtë pikë jam i ndërgjegjshëm se kam mbetur prapa të mundshmes, thjesht sepse forcat e mia janë tepër të vogla për ta përballuar këtë detyrë. - Uroj që të vijnë të tjerë më pas dhe ta bëjnë këtë më mirë.

Kurse e vërteta e mendimeve të shprehura këtu më duket e pacënueshme dhe definitive. Pra unë jam i mendimit se në thelb i kam zgjidhur përfundimisht problemet dhe nëse nuk gabohem, atëherë vlera e këtij punimi qëndron së dyti se ai tregon se sa pak është bërë që këto probleme të zgjidheshin.

Wien, 1918.

L.W.

1 Bota është gjithçka që është rast.

1.1 Bota është tërësia e fakteve, jo e gjërave.

1.11 Bota përcaktohet nga faktet dhe nga ajo se faktet janë *gjithçka*.

1.12 Xhanëm, tërësia e fakteve përcakton se çfarë është rast, gjithashtu edhe gjithçka, që nuk është rast.

1.13 Faktet në hapësirën logjike janë bota.

1.2 Bota zbërthehet në fakte.

1.21 Një diçka mund të jetë ose mund të mos jetë rast dhe gjithçka tjetër mbetet e pandryshuar.

2 Ajo që është rast, fakti, është ekzistenca e rrethanave.

2.01 Rrethana është një lidhje e objekteve (gjërave, sendeve)¹.

2.011 Është thelbësore për gjënë, që të mund të jetë pjesë përbërëse e një rrethane.

2.012 Asgjë nuk është e rastësishme në sferën e logjikës : nëse një gjë *mund* të haset tek rrethana, atëherë mundësia e pranisë së rrethanës tek gjëja duhet të jetë tashmë detyruesisht e paravendosur.

2.0121 Do dukej pak a shumë si rastësi, nëse gjësë, e cila do mund të ekzistonte fillikot vetë, do t'i përshtatej më pas një situatë konkrete.

Nëse gjërat mund të hasen tek rrethanat, atëherë kjo mundësi ndodhet tashmë patjetër tek ato.

(Diçka e logjikshme nuk mund të jetë vetëm e mundshme. Logjika bën fjalë për çdo mundësi dhe të gjitha mundësitë janë faktet e saj).

Siç nuk mund t'i mendojmë dot fare objektet hapësinore jashtë hapësirës dhe ato kohore jashtë kohës, po kështu nuk mund ta mendojmë asnjë objekt jashtë mundësisë së lidhjes së tij me objektet e tjerë.

Nëse unë mund ta mendoj objektin në shoqërinë e rrethanës, atëherë nuk mund ta mendoj atë jashtë *mundësisë* së kësaj shoqërie.

2.0122 Gjëja është e pavarur, për aq sa mund të ndeshet në të gjitha situatat e *mundshme* konkrete, por kjo formë e pavarësisë është një formë e bashkëlidhjes me rrethanën, është një formë e varësisë. (Është e pamundur që fjalët të shfaqen në dy mënyra të ndryshme, vetëm dhe në fjali).

2.0123 Nëse unë e njoh objektin, atëherë njoh gjithashtu gjithë mundësitë e ndeshjes së tij tek rrethanat.

(Çdo mundësi e tillë duhet të gjendet patjetër në natyrën e objektit).

Nuk mund të gjehet më pas një mundësi e re.

¹ Shën. i Përkth. Të gjitha fjalët dhe shprehjet brenda kllapave të rrumbullakta janë të Wittgensteinit, kurse ato brenda kllapave katrore janë venë prej meje si sinonime të mundshme të fjalës paraardhëse.

2.01231 Për të njohur një objekt, vërtet nuk duhet që t'i njoh patjetër vetitë e tij të jashtme - por duhet të njoh patjetër të gjitha vetitë e tij të brendshme.

2.0124 Nëse janë dhënë të gjitha objektet, atëherë me këtë janë dhënë gjithashtu të gjitha rrethanat e *mundshme*.

2.013 Çdo gjë ndodhet, si të thuash, në një hapësirë të rrethanave të mundshme. Këtë hapësirë unë mund ta mendoj bosh, por jo gjënë pa hapësirën.

2.0131 Objekti hapësinor duhet të ndodhet patjetër në hapësirën e pafundme. (Vendi në hapësirë është pozicion i argumentit).

Njolla në fushën e shikimit vërtet që s' duhet të jetë patjetër e kuqe, por ajo duhet ta ketë patjetër një ngjyrë : ajo si të thuash ka rreth vetes hapësirën e ngjyrës. Toni duhet të ketë patjetër *një* kulm, objekti i shqisës së të prekurit *një* fortësi, etj.

2.014 Objektet përmbajnë mundësinë e të gjitha situatave konkrete.

2.0141 Mundësia e shfaqjes së objektit tek rrethanat përbën formën e tij.

2.02 Objekti është i thjeshtë.

2.0201 Çdo thënie lidhur me gjërat komplekse mund të zbërthehet në një thënie për pjesët përbërëse të tyre dhe në ato fjali, të cilat i përshkruajnë plotësisht gjërat komplekse.

2.021 Objektet përbëjnë substancën e botës. Prandaj ata nuk mund të jenë të përbërë.

2.0211 Sikur bota të mos kishte asnjë substancë, atëherë nëse një fjali ka sens, do të varej nga ajo, nëse është e vërtetë një fjali tjetër.

2.0212 Atëherë do të ishte e pamundur që të skicohej një tablo (e vërtetë apo e gabuar) e botës.

2.022 Është e dukshme se edhe një botë e menduar sado ndryshe nga ajo realja, duhet të ketë patjetër diçka të përbashkët - një formë - me botën reale.

2.023 Kjo formë e qëndrueshme përbëhet pikërisht prej objekteve.

2.0231 Substanca e botës *mund* të përcaktojë vetëm një formë dhe asnjë veti materiale. Xhanëm vetitë paraqiten veçse nëpërmjet fjalive - krijohen veçse nëpërmjet konfigurimit të objekteve.

2.0232 Meqë ra fjala : Objektet janë pa ngjyra.

2.0233 Dy objekte me të njëjtën formë logjike - duke lënë mënjanë vetitë e tyre të jashtme - dallohen nga njëri tjetri vetëm sepse janë të ndryshëm.

2.02331 Një gjë ose ka veti, që nuk i ka asnjë gjë tjetër dhe atëherë atë pa një pa dy mund ta spikasim prej gjërave të tjera me anë të një përshkrimi dhe të tërheqim vëmendjen për atë; ose ekzistojnë shumë gjëra, që i kanë të përbashkëta të tëra vetitë e tyre dhe atëherë është krejtësisht e pamundur që ta tregojmë njërin prej këtyre gjërave.

Xhanëm nëse gjëja nuk spikat nëpërmjet asgjëje, atëherë unë nuk mund ta spikasë atë, sepse përndryshe do që ajo e sapo spikatur.

- 2.024 Substanca ekziston e pavarur nga rasti.
- 2.025 Ajo është formë dhe përmbajtje.
- 2.0251 Hapësira, koha dhe ngjyra (ngjyrshmëria) janë format e objekteve.
- 2.026 Vetëm nëse ekzistojnë objektet, mund të ekzistojë një formë e qëndrueshme e botës.
- 2.027 E qëndrueshmja, ekzistuesja dhe objekti janë një.
- 2.0271 Objekti është e qëndrueshmja, ekzistuesja; konfigurimi është e ndryshueshmja, e paqëndrueshmja.
- 2.0272 Konfigurimi i objekteve krijon rrethanën.
- 2.03 Brenda rrethanës objektet varen tek njëri tjetri si hallkat e një zinxhiri.
- 2.031 Brenda rrethanës objektet sillen ndaj njëri tjetrit në mënyrë e veçori të përcaktuar.
- 2.032 Mënyra dhe veçoria sesi objektet lidhen njëri me tjetrin brenda rrethanës përbën strukturën e rrethanës.
- 2.033 Forma është mundësia e strukturës.
- 2.034 Struktura e faktit përbëhet nga strukturat e rrethanave.
- 2.04 Bota është tërësia e rrethanave ekzistuese.
- 2.05 Tërësia e rrethanave ekzistuese përcakton gjithashtu se cilat rrethana nuk ekzistojnë.
- 2.06 Realiteti është ekzistenca dhe joekzistenca e rrethanave.
(Ekzistencën e rrethanave ne e emërtojmë gjithashtu fakt pozitiv, joekzistencën fakt negativ).
- 2.061 Rrethanat janë të pavarura nga njëra tjetra.
- 2.062 Nga ekzistenca apo joekzistenca e një rrethane nuk mund të nxirret përfundimi për ekzistencën apo joekzistencën e një rrethane tjetër.
- 2.063 Bota është tërë realiteti.
- 2.1 Ne krijojmë për veten tonë tablo të fakteve.
- 2.11 Tabloja paraqet situatën konkrete në hapësirën logjike, ekzistencën dhe joekzistencën e rrethanave.
- 2.12 Tabloja është një model i realitetit.
- 2.13 Objekteve iu korrespondojnë tek tabloja elementet e tabllës.
- 2.131 Elementet e tabllës përfaqësojnë në tablo objektet.
- 2.14 Tabloja konsiston në atë që, elementet e saj sillen në mënyrë dhe veçori të përcaktuar ndaj njëri tjetrit.
- 2.141 Tabloja është një fakt.
- 2.15 Që elementet e tabllës sillen ndaj njëri tjetrit në mënyrë dhe veçori të përcaktuar, tregon që gjërat sillen kështu ndaj njëra tjetrës.

Kjo bashkëlidhje e elementeve të tablosë quhet strukturë e saj dhe mundësia e strukturës quhet formë e pasqyrimit prej tablosë.

2.151 Forma e pasqyrimit është mundësia që gjërat të sillen ndaj njëra tjetrës ashtu si elementet e tablosë.

2.1511 Tabloja është e lidhur *kështu* me realitetin; ajo arrin deri tek ai.

2.1512 Ajo përdoret si shkallë matëse për realitetin.

2.15121 Vetëm vizat ndarëse më të largëta *e prekin* objektin që matet.

2.1513 Sipas kësaj pikëpamjeje tek tabloja hyn pra edhe marrëdhënia pasqyruese, e cila e kthen atë në tablo.

2.1514 Marrëdhënia pasqyruese përbëhet prej lidhjeve korresponduese të elementeve të tablosë me gjërat.

2.1515 Këto lidhje korresponduese janë si të thuash antenat e elementeve të tablosë, me anë të të cilave tabloja prek realitetin.

2.16 Për të qenë tablo, fakti duhet të ketë patjetër diçka të përbashkët me të pasqyruarën.

2.161 Tek tabloja dhe tek e pasqyruara duhet të jetë patjetër diçka identike, me qëllim që njëra të mund të jetë një tablo e tjetrës.

2.17 Ajo që tabloja duhet ta ketë patjetër të përbashkët me realitetin, që të mund ta pasqyrojë në mënyrën dhe veçorinë e saj atë - saktë apo gabim, është forma e saj e pasqyrimit.

2.171 Tabloja është në gjendje që të pasqyrojë çdo realitet, formën e të cilit ajo ka.

Tabloja hapësinore çdo realitet hapësinor, ajo me ngjyrë çdo realitet me ngjyrë, etj.

2.172 Por forma e saj e pasqyrimit nuk është në gjendje që të pasqyrojë tablonë; tabloja tregon formën e pasqyrimit.

2.173 Tabloja e paraqet objektin e vet nga jashtë (këndvështrimi i saj është forma e saj e paraqitjes), prandaj tabloja e paraqet objektin e saj në mënyrë të saktë ose të gabuar.

2.174 Por tabloja nuk mund të qëndrojë jashtë formës së vet të paraqitjes.

2.18 Është forma logjike, kjo është, forma e realitetit, ajo që çdo tablo, e çfarëdo lloji forme, duhet ta ketë patjetër të përbashkët me realitetin, për të qenë në gjendje që ta pasqyrojë atë - saktë apo gabim.

2.181 Është forma e pasqyrimit forma logjike, atëherë tabloja quhet tablo logjike.

2.182 Çdo tablo është *gjithashtu* dhe një tablo logjike. (Përkundrazi nuk është p.sh. çdo tablo një tablo hapësinore).

2.19 Tabloja logjike është në gjendje që ta pasqyrojë botën.

2.2 Tabloja ka të përbashkët me të pasqyruarën formën logjike të pasqyrimit.

2.201 Tabloja e pasqyron realitetin duke paraqitur një mundësi të ekzistencës dhe joekzistencës të rrethanave.

- 2.202 Tabloja paraqet një situatë të mundshme konkrete në hapësirën logjike.
- 2.203 Tabloja përmban mundësinë e situatës konkrete, të cilën e paraqet.
- 2.21 Tabloja përputhet me realitetin ose nuk përputhet; ajo është e saktë ose e pasaktë, e vërtetë ose e gabuar.
- 2.22 Tabloja e paraqet, atë që paraqet, pavarësisht vërtetësisë apo falsitetit, nëpërmjet formës së pasqyrimin.
- 2.221 Ajo që paraqet tabloja, është domethënia² e saj.
- 2.222 Tek përputhja ose mospërputhja e domethënies së saj me realitetin qëndron e vërteta apo falsiteti i saj.
- 2.223 Për ta dalluar nëse tabloja është e vërtetë apo e gabuar, ne duhet ta krahasojmë atë patjetër me realitetin.
- 2.224 Nuk mund të dallohet vetëm nga tabloja, nëse ajo është e vërtetë apo e gabuar.
- 2.225 Nuk ekziston një tablo a priori e vërtetë.
- 3 Tabloja logjike e fakteve është mendimi.
- 3.001 “Një rrethanë mund të mendohet” do të thotë : Ne jemi në gjendje të krijojmë për veten tonë një tablo të saj.
- 3.01 Tërësia e mendimeve të vërteta është një tablo e botës.
- 3.02 Mendimi e përmban mundësinë e situatës konkrete, që ai po e mendon. Ajo që është e mendueshme, është gjithashtu e mundshme.
- 3.03 Ne nuk mundemi të mendojmë asgjë jologjike, sepse përndryshe detyrimisht do të duhej që të mendonim në mënyrë jologjike.
- 3.031 Dikur thuhej se Zoti mund të krijojë gjithçka, veçse asgjë që do të ishte në kundërshtim me ligjet logjike. - Domethënë lidhur me një botë “jologjike” ne nuk do mundeshim dot të *thonim* se ç’pamje do të kishte.
- 3.032 Të paraqesim me anë të gjuhës diçka “që është në kundërshtim me logjikën” është po aq pak e mundur, sa mund të paraqesim në gjeometri me anë të koordinatave të veta një figurë që është në kundërshtim me ligjet e hapësirës; apo aq sa mund të jepen koordinatat e një pike, e cila nuk ekziston.
- 3.0321 Ne mund ta paraqesim besa në mënyrë hapësinore një rrethanë, e cila bie ndesh me ligjet e fizikës, por nuk mund të paraqesim asnjë rrethanë, që bie ndesh me ligjet e gjeometrisë.
- 3.04 Një mendim a priori i saktë do të ishte ai, mundësia e të cilit do të kushtëzonte vërtetësinë e tij.

² Shën. i Përkth. Wittgensteini përdor në punimin e tij, në traditën e matematikanit dhe filozofit gjerman Gottlob Frege, termin “Sinn” që unë po e përkthej me “domethënie” ose “sens” dhe termin “Bedeutung”, që unë po e përkthej me “kuptim”.

3.05 Ne do mund të dimë a priori se një mendim është i vërtetë vetëm atëherë, kur vërtetësia e tij do mund të dallohej prej vetë mendimit (pa objekt krahasimi).

3.1 Mendimi shprehet i perceptueshëm nga shqisat në fjali.

3.11 Ne e shfrytëzojmë shenjen shqisërisht të perceptueshme të fjalisë (fonemën apo grafemën etj.) si projektion të situatës së mundshme konkrete.

Metoda e projektionit është të menduarit e domethënies së fjalisë.

3.12 Shenjën, nëpërmjet të cilës ne shprehim mendimin, unë e emërtoj shenja fjali. Dhe fjalia është shenja fjali në marrëdhënien e saj projektuese me botën.

3.13 Tek fjalia hyn gjithçka që hyn tek projektioni, por jo e projektuar.

Pra hyn mundësia e të projektuarës, por nuk hyn vetë e projektuar.

Pra në fjali nuk përmbahet ende domethënia [sensi] i saj, por sigurisht mundësia për ta shprehur domethënien.

(“Përmbajtje e fjalisë” quhet përmbajtja e fjalisë kuptimplote³ [domethënëse]).

Fjalia përmban formën e domethënies së saj, por jo përmbajtjen e domethënies.

3.14 Shenja fjali konsiston në atë, që elementet e saj, fjalët, në atë sillen ndaj njëra tjetrës në mënyrë dhe veçori të përcaktuar.

Shenja fjali është një fakt.

3.141 Fjalia nuk është një përzierje fjalësh. - (Sikurse tema muzikore nuk është një përzierje tonesh). Fjalia artikulohet.

3.142 Vetëm faktet janë në gjendje që të shprehin një domethënie, një klasë emrash s’është në gjendje.

3.143 Nëpërmjet formës së zakonshme të të shprehurit me anë të shkrimit ose printimit maskohet që shenja fjali është një fakt.

Xhanëm p.sh. në fjalinë e printuar shenja fjali nuk duket nga jashtë shumë e ndryshme nga fjala.

(Kështu që e mundur që Fregge e quajti fjalinë një emër të përbërë).

3.1431 Shumë i qartë bëhet thelbi i shenjës fjali, kur ne shenjen e mendojmë të përbërë jo nga grafemat, por nga objektet hapësinore (të themi tryezat, karriget, librat).

Pozicioni reciprok hapësinor i këtyre gjërave shpreh atëherë domethënien e fjalisë.

3. 1432 Jo : “Shenja komplekse aRb do të thotë që a është në marrëdhënien R me b”, përkundrazi : Që “a” është në njëfarë marrëdhënie me “b”, thotë se aRb.

3.144 Situatat konkrete mund të përshkruhen, ato nuk mund të emërtohen.

(Emrat i ngjajnë pikave, fjalitë shigjetave, ato kanë domethënie).

³ Shën. i Përkth. Termin e Wittgensteinit “sinnvoller Satz” unë po e përkthej kudo në vazhdim me “fjali kuptimplote” dhe nuk po e përkthej me “fjali domethënëse, fjali me domethënie” apo “fjali me sens”, megjithëse termin “Sinn”, siç e thash më lart, unë po e përkthej me “domethënie” ose “sens”.

3.2 Mendimi mund të shprehet në fjali në atë mënyrë që objekteve të mendimit t'iu korrespondojnë elementet e shenjës fjali.

3.201 Këto elemente unë i emërtoj “shenja të thjeshta” dhe fjalinë “plotësisht të analizuar”.

3.202 Shenjat e thjeshta të përdorura në fjali quhen emra.

3.203 Emri simbolizon [nënkupton] objektin. Objekti është kuptimi i tij. (“A” është e njëjta shenjë si “A”).

3.21 Konfiguracionit të shenjave të thjeshta në shenjën fjali i korrespondon konfiguracioni i objekteve në situatën konkrete.

3.22 Në fjali emri përfaqëson objektin.

3.221 Unë vetëm mund t'i emërtoj objektet. Shenjat i përfaqësojnë ato. Unë vetëm mund të flasë për ato, unë nuk mund t'i shprehë ato. Një fjali vetëm mund të thojë se *si* është një gjë, nuk mund të thojë se *çfarë* është ajo.

3.23 Sfida që vjen prej mundësisë që kanë shenjat e thjeshta është sfida që vjen prej forcës së domethënies.

3.24 Fjalia, e cila bën fjalë për kompleksin e gjërave, është në marrëdhënie të brendshme me fjalinë, e cila bën fjalë për komponentin e kompleksit.

Kompleksi i gjërave mund të jepet vetëm nëpërmjet përshkrimit të tij, dhe ky i fundit do të jetë i saktë ose nuk do të jetë i saktë. Fjalia, në të cilën bëhet fjalë për një kompleks gjërash, kur kompleksi nuk ekziston, nuk do të jetë e pakuptimtë [absurde], por do të jetë thjesht e gabuar.

Që një element fjalie shënon një kompleks të gjërave, kjo mund të shihet nga një papërcaktueshmëri tek fjalitë, ku shfaqet elementi. Ne e *dimë*, nëpërmjet kësaj fjalie ende nuk përcaktohet gjithçka. (Por përcaktimi i të përgjithshmes *përfshin* një prototip). Përmbledhja e simbolit të një kompleksi gjërash në një simbol të thjeshtë mund të shprehet nëpërmjet një përkufizimi.

3.25 Ka një dhe vetëm një analizë të plotë të fjalisë.

3.251 Fjalia e shpreh në mënyrë të përcaktuar, të dhënë qartë, atë që ajo shpreh : Fjalia artikullohet.

3.26 Emri nuk zbërthehet dot më tej nëpërmjet asnjë përkufizimi : ai është një shenjë primitive.

3.261 Çdo shenjë e përkufizuar tregon për ato shenja, nëpërmjet të cilave ajo u përkufizua; dhe përkufizimet tregojnë rrugën.

Dy shenja, një shenjë primitive dhe një shenjë e përkufizuar nëpërmjet shenjës primitive, nuk mund të tregojnë në të njëjtën mënyrë. Emrat nuk mund të zbërthehen dot nëpërmjet përkufizimeve. (Asnjë shenjë, e cila ka e vetme, e pavarur një kuptim).

3.262 Përdorimi i shenjave tregon atë që nuk shprehet tek ato. Përdorimi i shenjave shpreh atë që ato e gëlltisnin.

3.263 Kuptimet e shenjave primitive sqarohen nëpërmjet shpjegimeve. Shpjegimet janë fjali, që përmbajnë shenja primitive. Pra ato mund të kuptohen vetëm, në qoftë se janë tashmë të njohura kuptimet e këtyre shenjave.

3.3 Vetëm fjalia ka domethënie [sens]; një emër ka kuptim vetëm në kontekstin e fjalisë.

3.31 Unë e emërtoj shprehje (simbol) çdo pjesë të fjalisë, që karakterizon domethënien e saj.

(Vetë fjalia është një shprehje).

Shprehja është gjithçka që fjalitë mund ta kenë të përbashkëta njëra me tjetrën, është thelbësorja për domethënien e fjalisë.

Shprehja etiketon një formë dhe një përmbajtje.

3.311 Shprehja i parakushtëzon format e të gjitha fjalive, ku ajo mund të shfaqet. Ajo është tipari i përbashkët karakteristik i një klase fjalish.

3.312 Pra shprehja paraqitet nëpërmjet formës së përgjithshme të fjalive, që ajo i karakterizon.

Dhe pikërisht në këtë formë shprehja do të jetë *konstante* dhe gjithçka tjetër do të jetë *variable*.

3.313 Shprehja paraqitet pra nëpërmjet një variabli, vlerat e të cilit janë fjalitë që përmbajnë shprehjen.

(Në rastin më të skajmë variabli shndërrohet në konstante, shprehja shndërrohet në fjali).

Një variabël të tillë unë e emërtoj “variabli fjali”.

3.314 Shprehja ka kuptim vetëm në fjali. Çdo variabël mund të rrokët si variabël fjali. (Edhe emri variabël).

3.315 Kur e shndërrojmë një komponente të një fjalie në një variabël, atëherë do të kemi një klasë të fjalive, të cilat janë që të gjitha vlerat e fjalisë *variable* të lindur në këtë mënyrë. Kjo klasë varet në përgjithësi ende nga ajo se çfarë nënkuptojmë ne me pjesët e asaj fjalie, pas ujdise arbitrare. Por kur ne i shndërrojmë në variabla të gjitha ato shenja, kuptimi i të cilave u caktua arbitrarisht, atëherë gjithmonë do të kemi akoma një klasë të tillë. Por kjo nuk varet nga asnjë ujdë, përkundrazi ende varet vetëm nga natyra e fjalisë. Ajo i korrespondon një forme logjike - një prototipi logjik.

3.316 Përcaktohet se cilat vlera lejohet të marrë variabli fjali.

Variabli *është* përcaktimi i vlerave.

3.317 Përcaktimi i vlerave të variableve fjali është *dhënia e fjalive*, tipari i përbashkët i të cilave është variabli.

Përcaktimi është një përshkrim i këtyre fjalive.

Pra përcaktimi ka të bëjë vetëm me simbolet, jo me kuptimin e tyre.

Dhe *vetëm* kjo është thelbësore për përcaktimin, *që ai është vetëm një përshkrim i simboleve dhe nuk thotë asgjë për të emërtuarën*.

Është joqenësore sesi ndodh përshkrimi i fjalive.

3.318 Fjalinë unë e kuptoj - sikurse Fregge dhe Russell - si funksion të shprehjeve të përmbajtura në të.

3.32 Shenja është ajo që perceptohet nga shqisat tek simboli.

3.321 Pra dy simbole të ndryshme mund të kenë të përbashkët njëri me tjetrin shenjë (grafemën ose fonemën etj) - atëherë ata emërtojnë në mënyra të ndryshme.

3.322 Nuk mund të tregohet kurrë tipari i përbashkët i dy objekteve, kur ne i emërtojmë ata me të njëjtën shenjë, por me dy *mënyra* të ndryshme *emërtimi*. Xhanëm shenja është arbitrare. Pra mund të zgjidheshin edhe dy shenja të ndryshme, dhe ku do mbetej pastaj e përbashkëta tek emërtimi ?

3.323 Në gjuhën bisedore ndodh jashtëzakonisht shpesh që e njëjta fjalë emërton në mënyra të ndryshme - pra iu përket simboleve të ndryshme -, ose që dy fjalë, të cilat emërtojnë në mënyra të ndryshme, përdoren nga ana e jashtme në të njëjtën mënyrë në fjali.

Kështu fjala “është” shfaqet si këpujë, si shenjë barazimi dhe si shprehje e ekzistencës; fjala “ekziston” si folje jokalistare shfaqet si “ecën, shkon”; “identik” si mbiemër; ne flasim për *Diçka*, por edhe për atë se ndodh *diçka*.

(Në pohimin “Grün ist grün = Gjelbërimi është i gjelbërt” - ku fjala e parë është emër, fjala e fundit është një mbiemër - këto fjalë nuk kanë thjesht kuptime të ndryshme, por janë *simbole të ndryshme*).

3.324 Kështu lindin lehtësisht ngatërime fundamentale (me të cilat është plot tërë filozofia).

3.325 Për t’iu shpëtuar këtyre gabimeve ne duhet të përdorim patjetër një gjuhë shenjash, e cila i shmang ato duke mos e përdorur të njëjtën shenjë në simbole të ndryshme, dhe shenjat, të cilat emërtojnë në mënyra të ndryshme, nuk i përdor nga ana e jashtme në të njëjtën mënyrë. Pra një gjuhë shenjash, e cila i bindet gramatikës *logjike* - sintaksës logjike.

(Shkrimi për nocionet i Freges dhe i Russellit është një gjuhë e tillë, e cila sigurisht nuk i mënjanon ende të gjitha gabimet).

3.326 Për ta dalluar simbolin tek shenja ne duhet ta kemi patjetër parasysh përdorimin kuptimplotë.

3.327 Shenja përcakton veçse bashkë me përdorimin e saj logjik-sintaktik një formë logjike.

3.328 Nëse një shenjë *nuk përdoret*, atëherë ajo nuk ka kuptim. Kjo është domethënia e devizës së Occamit.

(Nëse gjithçka tregon se një shenjë paska kuptim, atëherë ka ajo gjithashtu kuptim).

3.33 Nuk lejohet kurrë që kuptimi i një shenje të luajë një rol në sintaksën logjike. Sintaksa duhet patjetër të hartohet, pa u bërë fjalë në këtë mes për *kuptimin* e një shenje, kuptimi lejohet *vetëm* ta parakuptojë përshkrimin e shprehjeve.

3.331 Që nga ky shënim le t'i hedhim sytë matanë tek "Theory of Types" e Russellit : Gabimi i Russellit duket në atë që atij iu desh të fliste patjetër për kuptimin e shenjave gjatë hartimit të rregullave të shenjave.

3.332 Asnjë fjali nuk mund të thotë diçka për vetveten, sepse shenja fjali s'mund të jetë e përfshirë tek vetvetja (kjo është tërë "Theory of Types").

3.333 Një funksion nuk mund të jetë argumenti i vetes së vet, sepse shenja funksion e përmban tashmë prototipin e argumentit të saj dhe ky nuk mund të përmbajë vetveten.

Domethënë le të supozojmë se funksioni $F(fx)$ do mund të ishte argument i vetes së vet; atëherë do të ekzistonte një fjali : " $F(F(fx))$ " dhe në këtë fjali funksioni i jashtëm F dhe funksioni i brendshëm F duhet të kenë detyrimisht kuptime të ndryshme, sepse funksioni i brendshëm ka formën $\varphi(fx)$, kurse funksioni i jashtëm ka formën $\psi(\varphi(fx))$. E përbashkët për të dy funksionet është vetëm gërma " F ", por ajo nuk shënon asgjë e vetme.

Kjo bëhet menjëherë e qartë, kur në vend të " $F(Fu)$ " shkruajmë " $(\exists \varphi) : F(\varphi u) \cdot \varphi u = Fu$ ".

Në këtë mënyrë hiqet qafe paradoksi i Russellit.

3.334 Rregullat e sintaksës logjike duhet të kuptohen vetvetiu, mjafton që të dihet se çfarë shënon secila shenjë.

3.34 Fjalitë zotëron tipare thelbësore dhe të rastësishme.

Të rastësishme janë tiparet, që rrjedhin prej mënyrës së veçantë të prodhimit të shenjës fjali. Thelbësore janë vetëm ato, që e aftësojnë fjalinë për ta shprehur domethënien e saj.

3.341 Ajo që është e përbashkët tek të gjitha fjalitë, të cilat janë në gjendje të shprehin të njëjtën domethënie, është pra thelbësorja e fjalisë.

Po ashtu ajo që e kanë të përbashkët të gjitha simbolet, të cilat janë në gjendje të përmbushin të njëjtin qëllim, është në përgjithësi thelbësorja e simbolit

3.3411 Pra do mund të thonim : Emër i mirëfilltë është ai, që e kanë të përbashkët të gjitha simbolet, të cilat e emërtojnë objektin. Kështu rrjedhimisht do të dilte se për emrin nuk është thelbësore asnjëfarëlloj përbërje.

3.342 Vërtet që në emërtimet [shënimet] tona diçka është arbitrare, por nuk është arbitrare *kjo* : Që, në qoftë se kemi caktuar diçka arbitrarisht, atëherë detyrimisht duhet të ekzistojë diçka tjetër. (Kjo varet nga *natyra* e emërtimit).

3.3421 Një mënyrë e veçantë emërtimi është ndofta e parëndësishme, por e rëndësishme është gjithmonë që kjo është një mënyrë e *mundshme* emërtimi. Dhe kështu qëndron përgjithësisht puna në filozofi : E veçanta provohet gjithmonë si e parëndësishme, por mundësia e çdo të veçante na jep një shpjegim për natyrën [thelbin] e botës.

3.343 Përkufizimet janë rregullat e përkthimit nga një gjuhë në një tjetër. Çdo gjuhë e saktë shenjash duhet të jetë e përkthyeshme në çdo gjuhë tjetër sipas rregullave të tilla : *Kjo* është ajo që ato e kanë të përbashkët.

3.344 Ajo, që tregohet me anë të simbolit, është e përbashkëta e të gjitha atyre simboleve, nëpërmjet të cilëve simboli i parë mund të zëvendësohet sipas rregullave të sintaksës logjike.

3.3441 P.sh. të përbashkëtën e të gjitha shënimeve për funksionet e të vërtetës mund ta shprehim kështu : E përbashkët për shënimet është se që të gjitha *mund të zëvendësohen* - p.sh. - nëpërmjet shënimit " $\sim p$ " ("*jo p*") dhe " $p \vee q$ " ("*p apo q*").

(Përmes kësaj etiketohet mënyra sesi një shënim i mundshëm special mund të na jap sqarime të përgjithshme).

3.3442 Edhe gjatë analizës shenja e komplekses nuk shkrihet arbitrarisht, në mënyrë që shkrirja e saj të ishte e ndryshme në secilën strukturë fjalie.

3.4 Fjalia përcakton një pozicion në hapësirën logjike. Ekzistenca e këtij pozicioni logjik garantohet vetëm nga ekzistenca e pjesëve përbërëse, nga ekzistenca e fjalisë kuptimplote.

3.41 Shenja fjali dhe koordinatat logjike : Ky është pozicioni logjik.

3.411 Pozicioni gjeometrik dhe logjik përputhen në atë se që të dy janë mundësia e një ekzistence.

3.42 Megjithëse fjalia lejohet të përcaktojë vetëm një pozicion të hapësirës logjike, prapëseprapë me anë të tij duhet të jetë e dhënë tashmë e tërë hapësira logjike.

(Përndryshe nëpërmjet mohimit, shumës logjike, produktit logjik etj. do të hynin gjithmonë elemente të reja - në koordinim).

(Skela logjike rreth e qark tabllisë përcakton hapësirën logjike. Fjalia rrok tërë hapësirën logjike).

3.5 Mendimi është shenja fjali e menduar, e zbatuar.

4 Mendimi është fjalia kuptimplote.

4.001 Gjuha është tërësia e fjalive.

4.002 Njeriu zotëron aftësinë për të ndërtuar gjuhë, me anën e të cilave mund të shprehet çdo domethënie, pa e patur idenë se ç' do të thotë çdo fjalë. - Sikurse ne edhe flasim pa e ditur sesi prodhohen tingujt veç e veç.

Gjuha bisedore është një pjesë e organizmit njerëzor dhe nuk është më pak e komplikuar sesa ky.

Është e pamundur për njerëzit që ta nxjerrin drejtpërdrejt prej saj logjikën e gjuhës.

Gjuha e vesh tebdil [e maskon] mendimin⁴. Dhe pikërisht në atë mënyrë që ne në bazë të formës së jashtme të rrobës nuk mund të nxjerrim përfundim për formën e mendimit të veshur; sepse forma e jashtme e rrobës është ndërtuar në bazë të qëllimeve tërësisht të ndryshme nga qëllimi për të na lejuar që të shquajmë në bazë të saj formën e trupit.

Marrëveshjet e heshtura për ta kuptuar gjuhën bisedore janë jashtëzakonisht të komplikuar.

4.003 Shumica e fjalive dhe e pyetjeve, që janë shkruar për gjëra filozofike, nuk janë të gabuara, por janë absurde [pa kuptim, pa sens]. Prandaj ne nuk mund t'iu përgjigjemi dot fare pyetjeve të këtij lloji, por mund të konstatojmë vetëm absurditetin e tyre. Shumica e pyetjeve dhe e fjalive të filozofëve mbështeten në atë që ne nuk e kuptojmë logjikën e gjuhës tonë.

(Ato janë pyetje të llojit, nëse e mira është më shumë apo më pak identike se e bukura).

Dhe nuk është për t'u çuditur që problemet më të thella në të vërtetë *nuk* janë probleme.

4.0031 Gjithë filozofia është "kritikë gjuhe". (Sigurisht jo në sensin e Mauthnerit). Merita e Russellit është se ka treguar që forma në dukje logjike e fjalisë nuk është patjetër forma e saj reale.

4.01 Fjala është një tablo e realitetit.

Fjala është një model i realitetit, ashtu siç e mendojmë ne realitetin.

4.011 Fjala në pamje të parë - të themi siç është e shtypur në letër - nuk duket se është një tablo e realitetit për të cilin bën fjalë. Por edhe shkrimi i notave muzikore nuk duket në pamje të parë se është një tablo e muzikës, dhe shkrimi ynë me gërma nuk duket se është një tablo e gjuhës tonë me tinguj.

Dhe prapëseprapë këto gjuhë me shenja edhe në sensin e zakonshëm shfaqen si tablo të atyre, që ato paraqesin.

4.012 Është e dukshme që ne e perceptojmë si tablo një fjali të formës "aRb". Këtu shenja është me sa duket një shëmbëlltyrë [parabolë] e asaj që shënohet.

4.013 Dhe kur ne depërtojmë në thelbin e këtij ilustrimi, atëherë do të shohim se i njëjti ilustrim *nuk* dëmtohet nga *gjoja parregullsitë* (sikurse përdorimi i # dhe i *b* në shkrimin e notave muzikore).

Xhanëm edhe këto parregullsi pasqyrojnë atë, që ato duhet të shprehin; vetëm në një lloj e mënyrë tjetër.

⁴ Shën. i Përkth. Këtë ide të Wittgensteinit Stalini e ka perifrazuar me : Gjuha është guaska e mendimit.

4.014 Pllaka e gramafonit, mendimi muzikor, shkrimi i notave muzikore, valët e zërit, janë që të gjitha në atë marrëdhënie të brendshme pasqyruese, që ekziston midis gjuhës dhe botës.

Ato të gjitha kanë të përbashkët ndërtimin logjik.

(Sikurse në përrallë dy djaloshët, dy kuajt e tyre dhe zambakët e tyre. Në njëfarë sensi ata janë të gjithë Një).

4.0141 Pikërisht se ka një rregull të përgjithshëm nëpërmjet të cilit muzikanti mund ta nxjerrë simfoninë nga partitura, nëpërmjet të cilit nga vija e pllakës së gramafonit mund të burojë simfonia dhe sipas rregullit të parë përsëri partitura, këtu qëndron edhe ngjashmëria e brendshme e këtyre krijesave në dukje tërësisht kaq të ndryshme. Dhe ai rregull është ligji i projeksionit, ligj që e projekton simfoninë tek gjuha e notave. Ai është rregulli i përkthimit të gjuhës së notave në gjuhën e pllakës së gramafonit.

4.015 Mundësia që kanë të gjitha shëmbëlltyrat e mënyrës tonë të të shprehurit; mundësia që ka tërë ilustrimi i mënyrës tonë të të shprehurit, mbështetet në logjikën e pasqyrimit.

4.016 Për ta kuptuar thelbin e fjalisë, le të kujtojmë shkrimin me hieroglifë, i cili pasqyron faktet që përshkruan.

Dhe prej tij u krijua shkrimi me gërma pa e humbur thelbin e pasqyrimit.

4.02 Këtë e shikojmë ngaqë ne e kuptojmë sensin e shenjës fjali pa na u shpjeguar.

4.021 Fjalja është një tablo e realitetit : Xhanëm unë e njoh situatën konkrete të paraqitur prej saj, nëse e kuptoj fjalinë. Dhe fjalinë e kuptoj pa m'u shpjeguar sensi i saj.

4.022 Fjalja *e tregon* sensin e saj.

Fjalja *tregon* sesi qëndron puna, *kur* ajo është e vërtetë. Dhe ajo *thotë se* puna qëndron kështu.

4.023 Nëpërmjet fjalisë realiteti duhet të fiksohet patjetër në po ose jo.

Për këtë qëllim realiteti duhet të përshkruhet plotësisht nëpërmjet fjalisë.

Fjalja është përshkrimi i një rrethane.

Sikurse përshkrimi e paraqet objektin sipas vetive të tij të jashtme, po ashtu fjalja e përshkruan realitetin sipas vetive të brendshme të tij.

Fjalja konstrukton një botë me ndihmën e një skele logjike e prandaj edhe mund të shihet me anë të fjalisë sesi qëndron puna me logjikën, *kur* fjalja është e vërtetë. Nga një fjali e gabuar mund të *nxirren përfundime*.

4.024 Të kuptosh një fjali do të thotë që të dish se çfarë është rast, kur fjalja është e vërtetë.

(Pra fjalja mund të kuptohet, pa e ditur nëse është e vërtetë).

Fjalja kuptohet, kur kuptohen pjesët e saj përbërëse.

4.025 Përkthimi i një gjuhe në një tjetër nuk ndodh duke përkthyer çdo *fjali* të njërës gjuhë në një *fjali* të tjetrës, përkundrazi përkthehen vetëm pjesët përbërëse të fjalisë.

(Dhe fjalori nuk përkthen vetëm emrat, përkundrazi edhe foljet, mbiemrat dhe lidhëzat etj. dhe ai i trajton ato të gjitha njëllëj).

4.026 Neve duhet të na shpjegohen kuptimet e shenjave të thjeshta (të fjalëve), që t'i kuptojmë ato.

Por me anë të fjalive ne merremi vesh njëri me tjetrin.

4.027 Është në thelbin e fjalisë që ajo është në gjendje për të na njoftuar një *domethënie* të re.

4.03 Fjala duhet ta njoftojë pa tjetër me anën e shprehjeve të vjetra domethënien e re.

Fjala na njofton një situatë konkrete, pra ajo detyrimisht duhet të jetë e lidhur *rrënjësisht* me situatën konkrete.

Dhe lidhja qëndron pikërisht në atë, që fjalia është tabllë logjike e situatës konkrete.

Në këtë vështrim fjalia thotë diçka, vetëm kur është një tabllë.

4.031 Në fjali kompozohet si të thuash për provë një situatë konkrete.

Në vend : Kjo fjali ka këtë dhe këtë domethënie ne mund të themi pikërisht : Kjo fjali paraqet këtë dhe këtë situatë konkrete.

4.0311 Një emër përfaqëson një gjë, një emër tjetër përfaqëson një gjë tjetër dhe ata janë të lidhur njëri me tjetrin, kështu e tëra paraqet - si një tabllë të gjallë - rrethanën.

4.0312 Mundësia që ka fjalia mbështetet tek principi i zëvendësimit [përfaqësimit] të objekteve me anë të shenjave.

Mendimi im bazë është se "konstantet logjike" nuk zëvendësojnë; që *logjika* e fakteve nuk mund të zëvendësohet.

4.032 Në këtë vështrim fjalia është një tabllë e situatës logjike, vetëm kur fjalia ka strukturë logjike.

(Edhe fjalia : "Ambulo" është e përbërë, sepse rrënja e saj me një mbaresë tjetër jep një domethënie tjetër dhe mbaresja e saj me një rrënjë tjetër jep një domethënie tjetër).

4.04 Tek fjalia duhet të dallohet pikërisht aq shumë saç dallohet edhe tek situata konkrete që ajo paraqet.

Që të dyja duhet të zotërojnë patjetër të njëjtën larmi logjike (matematike). (Krahaso "mekanikën" e Hercit për modelet dinamike).

4.041 Natyrisht vetë këtë larmi matematike nuk mund ta rimodelojmë. Gjatë modelimit nuk mund të dalim dot prej saj.

4.0411 P.sh. nëse atë që ne e shprehim nëpërmjet "(x). fx", do të donim që ta shprehnim duke vendosur një indeks para "fx" - të themi kështu : "Alg. fx" - kjo nuk do të mjaftonte - ne nuk do ta dinim dot se çfarë u përgjithësua. Nëse do donim që ta

tregonim atë nëpërmjet një indeksi " α " - të themi kështu : " $f(x\alpha)$ " - kjo gjithashtu nuk do të mjaftonte - ne nuk do ta dinim dot fushën e emërtimit të të përgjithshmes.

Nëse do të përpiqeshim duke futur një shenjë në vendet e argumentit - të themi kështu : " $(A,A).F(A,A)$ " - kjo nuk do të mjaftonte - ne s'do ishim në gjendje që ta përcaktonim identitetin e variableve, etj.

Të gjitha këto mënyra emërtimi nuk mjaftojnë, sepse ato nuk e kanë larminë e domosdoshme matematike.

4.0412 Për të njëjtin shkak nuk mjafton shpjegimi idealist nëpërmjet vështrimit të marrëdhënieve hapësinore me anë të "syzeve hapësinore", sepse ai nuk mund ta shpjegojë larminë e këtyre marrëdhënieve.

4.05 Realiteti krahasohet me fjalinë.

4.06 Fjala mund të jetë e vërtetë ose e gabuar vetëm duke qenë një tablo e realitetit.

4.061 Nëse nuk përfillet që fjalia ka një sens të pavarur nga faktet, atëherë mund të besohet lehtë se e vërtetë dhe e gabuar janë marrëdhënie me të drejta të barabarta midis shenjës dhe të shënuarës.

Atëherë do mund të thuhej p.sh. që " p " shënon në mënyrën e vërtetë atë që " $\sim p$ " e shënon në mënyrën e gabuar, etj.

4.062 A nuk mund të merremi vesh me anë të fjalive të gabuara sikurse merremi vesh deri tani me anë të fjalive të vërteta ? Përderisa ne e dimë që ato janë thënë me kuptimin e gabuar ? Jo ! Sepse një fjali është e vërtetë, kur puna qëndron ashtu siç e themi ne nëpërmjet fjalisë; dhe kur ne me " p " e kemi fjalën për $\sim p$ dhe puna qëndron ashtu siç e kemi ne fjalën, atëherë " p " është e vërtetë dhe jo e gabuar në kuptimin e ri.

4.0621 Por është e rëndësishme që shenjat " p " dhe " $\sim p$ " mund të thonë të njëjtën gjë. Sepse kjo tregon se shenjës " \sim " nuk i korrespondon asgjë në realitet.

Shfaqja e mohimit në një fjali nuk është ende tipar i domethënies së fjalisë ($\sim\sim p = p$).

Fjalitë " p " dhe " $\sim p$ " kanë domethënie të kundërta, por atyre iu korrespondon i njëjti realitet.

4.063 Një tablo për shpjegimin e konceptit të së vërtetës : Njollë e zezë në letër të bardhë; forma e njollës mund të përshkruhet duke dhënë për çdo pikë të sipërfaqes, nëse ajo është e bardhë apo e zezë. Faktit që një pikë është e zezë i korrespondon një fakt pozitiv - faktit që një pikë është e bardhë (jo e zezë) i korrespondon një fakt negativ. Nëse unë emërtoj një pikë të sipërfaqes (një vlerë të së vërtetës sipas terminologjisë së Freges), atëherë kjo i korrespondon pranimi [supozimit] që bëhet për të vlerësuar, etj. etj.

Por me qëllim që të jem i aftë për të thënë se një pikë është e zezë apo e bardhë, unë patjetër duhet të di së pari kur një pikë quhet e zezë dhe kur quhet ajo e bardhë; me qëllim që të jem në gjendje të them : " p " është e vërtetë (apo e gabuar), unë duhet të

kem përcaktuar patjetër se në cilat kushte e quaj “p” të vërtetë dhe në këtë mënyrë unë përcaktoj sensin e fjalisë.

Pika ku çalon krahasimi është kjo : Ne jemi në gjendje që ta tregojmë një pikë të letrës edhe pa e ditur se çfarë është e bardhë dhe e zezë; por një fjalie pa sens nuk i korrespondon asgjë, sepse fjalia nuk tregon asnjë gjë (vlerë të së vërtetës), vetitë e të cilës do të quheshin të themi “e gabuar” apo “e vërtetë”; folja e një fjalie nuk është “është e vërtetë” apo “është e gabuar” - siç besonte Frege -, por ajo, e cila “është e vërtetë”, duhet ta përmbajë tashmë patjetër foljen.

4.064 Çdo fjali duhet ta ketë *tashmë* patjetër një sens; pohimi nuk mund t’i jap asaj sensin, sepse ai pohon pikërisht sensin. Dhe e njëjta gjë vlen edhe për mohimin, etj.

4.0641 Do mund të thuhej : Mohimi ka të bëjë tashmë me pozicionin logjik, të cilin e përcakton fjalia e mohuar.

Fjalia mohuese përcakton një pozicion *tjetër* logjik nga fjalia e mohuar.

Fjalia mohuese përcakton një pozicion logjik me ndihmën e pozicionit logjik të fjalisë së mohuar, kur ajo e përshkruan atë si pozicion logjik që ndodhet jashtë këtij të dytit.

Që fjalia e mohuar mund të mohohet përsëri, tregon tashmë se ajo që mohohet është tashmë një fjali dhe jo veçse parapërgatitja për një fjali.

4.1 Fjalia paraqet ekzistencën dhe mosekzistencën e rrethanave.

4.11 Tërësia e fjalive të vërteta është e tërë shkenca e natyrës (ose tërësia e shkencave të natyrës).

4.111 Filozofia nuk është një nga shkencat e natyrës.

(Fjala “Filozofi” duhet të ketë patjetër kuptimin e diçkaje që qëndron mbi ose poshtë shkencave të natyrës, por jo krahas shkencave të natyrës).

4.112 Qëllimi i filozofisë është qartësimi logjik i mendimeve.

Filozofia nuk është një doktrinë, por një veprimtari.

Një vepër filozofike përbëhet në thelb nga shpjegimet.

Rezultati i filozofisë nuk janë “fjalitë [tezat, pohimet] filozofike”, por qartësimi i fjalive [tezave, pohimeve].

Filozofia ka për detyrë që t’i bëjë të qarta dhe t’i veçojë me kufij të përcaktuar rreptë mendimet, ato që zakonisht janë si të themi të turbullta dhe të vagullta.

4.1121 Psikologjia nuk është më e afërt me filozofinë sesa ndonjë shkencë tjetër e natyrës.

Teoria e njohjes është filozofia e psikologjisë.

A nuk i korrespondon studimi prej meje i gjuhës me shenja studimit të proceseve të menduarit, të cilin filozofët e mbanin për kaq thelbësor për filozofinë e logjikës ? Vetëm se ata u ngatërruan në të shumtën e herëve në hulumtime joqenësore psikologjike dhe një rrezik analog ekziston edhe tek metoda ime.

4.1122 Teoria e Darvinit s'ka të bëjë me filozofinë më shumë sesa ndonjë hipotezë tjetër e shkencave të natyrës.

4.113 Filozofia i cakton kufirin sferës së kundërshtueshme të shkencave të natyrës.

4.114 Ajo duhet ta veçojë me kufi të qartë të mendueshmen [atë që jemi në gjendje ta mendojmë] dhe në këtë mënyrë të pamendueshmen.

Nëpërmjet të mendueshmes ajo duhet t'i caktojë nga brenda kufi të pamendueshmes.

4.115 Duke e paraqitur qartë atë që mund të thuhet, e nënkupton ajo atë që s'mund të thuhet.

4.116 Gjithçka që mund të mendohet, mund të mendohet qartë. Gjithçka që mund të shprehet, mund të shprehet qartë.

4.12 Fjala është në gjendje që ta paraqesë realitetin e plotë, por për të qenë në gjendje që ta paraqesë realitetin, s'është ajo në gjendje që të paraqesë atë, që duhet ta ketë patjetër të përbashkët me realitetin - formën logjike.

Për të qenë në gjendje që ta paraqesim formën logjike, ne do të duhej patjetër që të ishim në gjendje për ta vendosur veten bashkë me fjalinë jashtë logjikës, domethënë jashtë botës.

4.121 Fjala nuk është në gjendje që ta paraqesë formën logjike, forma logjike pasqyrohet në fjali.

Gjuha s'është në gjendje që ta paraqesë atë, që pasqyrohet në gjuhë.

Ne nuk mund ta shprehim nëpërmjet gjuhës, atë që shprehet *vetë* në gjuhë.

Fjala *tregon* formën logjike të realitetit.

Ajo e shfaq atë.

4.1211 Kështu një fjali "fa" tregon se objekti a shfaqet në sensin e saj, dy fjali "fa" dhe "ga" tregojnë se në të dyja bëhet fjalë për të njëjtin objekt.

Nëse dy fjali kundërshtojnë njëra tjetrën, këtë e tregon atëherë struktura e tyre; po ashtu nëse njëra rrjedh prej tjetrës, etj.

4.1212 Ajo që *mund* të tregohet, nuk *mund* të thuhet.

4.1213 Tani e kuptojmë ne edhe ndjenjën tonë : se kemi një pikëpamje të saktë logjike, vetëm kur në radhë të parë është gjithçka në rregull tek gjuha jonë me shenja.

4.122 Ne mund të flasim në njëfarë sensi për vetitë formale të objekteve dhe rrethanave apo për vetitë e strukturës së fakteve, dhe në të njëjtin sens për relacionet formale dhe relacionet e strukturave.

(Në vend të vetisë së strukturës them unë gjithashtu "veti e brendshme"; në vend të relacionit të strukturave "relacion i brendshëm".

Unë po i fus këto shprehje me qëllim që të tregojë shkakun e ngatërresës shumë të përhapur tek filozofët ndërmjet relacioneve të brendshme dhe relacioneve të mirëfillta (të jashtme)).

Por ekzistenca e vetive të tilla të brendshme dhe e relacioneve nuk mund të thuhet me anë të fjalive, përkundrazi ajo shfaqet [duket] tek fjalitë, të cilat i paraqesin ato rrethana dhe bëjnë fjalë për ato objekte.

4.1221 Një veti të brendshme të një fakti ne mund ta quajmë edhe një tipar të këtij fakti. (Në sensin, me të cilin flasim të themi për tiparet e fytyrës).

4.123 Një veti është e brendshme, nëse është e pamendueshme që objekti i saj nuk e zotëron atë.

(Kjo ngjyrë blu dhe ajo janë në relacion të brendshëm me ngjyrën e çelët dhe të errët eo ipso. Është e pamendueshme që *këto* dy objekte të mos ishin në këtë relacion).

(Këtu përdorimit të lëkundur të fjalëve “veti” dhe “relacion” i korrespondon përdorimi i lëkundur i fjalës “objekt”).

4.124 Ekzistenca e një vetie të brendshme e një situatë të mundshme konkrete nuk shprehet nëpërmjet një fjalie, përkundrazi ajo shprehet në fjalinë që pasqyron situatën nëpërmjet një vetie të brendshme të kësaj fjalie.

Do të ishte po aq absurde po t’i akordonim fjalisë një veti formale sikurse dhe po t’ia mohonim atë asaj.

4.1241 Format nuk mund t’i dallojmë nga njëra tjetra duke thënë se njëra formë ka këtë veti, kurse forma tjetër ka atë veti; sepse kjo presupozon se paska sens që t’i artikulojmë të dyja vetitë e të dyja formave.

4.125 Ekzistenca e një relacioni të brendshëm midis situatave të mundshme konkrete shprehet nga ana gjuhësore nëpërmjet një relacioni të brendshëm midis fjalive që i paraqesin ato.

4.1251 Këtu merr fund dhe çështja e diskutueshme “nëse të gjitha relacionet janë të brendshme apo të jashtme”.

4.1252 Vargjet, të cilat janë të radhitura nëpërmjet relacioneve të brendshme, unë i quaj vargje forma.

Vargu i numrave nuk është i radhitur sipas një relacioni të jashtëm, por sipas një relacioni të brendshëm.

Po ashtu vargu i fjalive

aRb

$(\exists x) : aRx. xRb$,

$(\exists x, y) : aRx. xRy. yRb$

etj.

(Në qoftë se b qëndron në një nga këto marrëdhënie me a , atëherë unë e quaj b një pasardhëse të a).

4.126 Në atë sens që ne flasim për vetitë formale, mund të flasim edhe për konceptet formale.

(Unë po e fus këtë shprehje me qëllim që ta bëjë të qartë ngatërresën e koncepteve formale me konceptet e mirëfillta, e cila përshkon tërë logjikën e vjetër).

Që diçka si objekt emërtohet me një koncept formal, kjo nuk mund të shprehet nëpërmjet një fjalie. Përkundrazi kjo duket tek shenja e vetë këtij objekti. (Emri e tregon që emërton një objekt, shenja numër që emërton një numër etj.)

Konceptet formale nuk mund të paraqiten nëpërmjet një funksioni, si konceptet e mirëfillta.

Sepse karakteristikat e tyre, vetitë formale, nuk shprehen nëpërmjet funksioneve.

Shprehja e vetisë formale është një tipar i ca simboleve.

Shenja e karakteristikave të një koncepti formal është pra një tipar karakteristik i të gjitha simboleve, kuptimet e të cilëve futen tek koncepti.

Pra shprehja e konceptit formal është një variabël fjali, tek i cili është konstante vetëm ky tipar karakteristik.

4.127 Variabli fjali shënon konceptin formal dhe vlerat e tij shënojnë objektet, të cilët futen tek ky koncept.

4.1271 Çdo variabël është shenja e një koncepti formal.

Sepse çdo variabël paraqet një formë konstante, të cilën e zotërojnë të gjitha vlerat e tij, dhe që mund të rrokët si vetia formale e këtyre vlerave.

4.1272 Kështu emri variabël "x" është shenja e mirëfilltë e pseudokonceptit *objekt*.

Kudo ku emri "objekt" ("send", "gjë" etj.) përdoret drejtë, ai shprehet në shkrimin konceptor nëpërmjet emrit variabël.

Për shembull në fjalinë "Ka dy objekte, të cilët ..." shprehet nëpërmjet " $(\exists x, y) \dots$ ".

Kudo ku ai përdoret ndryshe nga fjala e mirëfilltë konceptore, lindin pseudofjali të pakuptimta.

Kështu p.sh. nuk mund të thuhet "Ka objekte", siç mund të thuhet : "Ka libra". Dhe po aq pak mund të thuhet "Ka 100 objekte" apo "Ka No objekte".

Dhe është e pakuptimtë që të flitet për *numrin e të gjitha objekteve*.

E njëjta gjë vlen për fjalët "kompleks", "fakt", "funksion", "numër", etj.

Të gjithë ata emërtojnë koncepte formale dhe në shkrimin konceptor paraqiten nëpërmjet variableve, jo nëpërmjet funksioneve apo klasave. (Siç besonin Frege dhe Russell).

Shprehje si "1 është një numër", "Ka vetëm një zero" dhe gjithë të tjerat të ngjashme me to janë të pakuptimta.

(Po ashtu është e pakuptimtë të thuhet : "Ka vetëm një 1", sikurse do të ishte e pakuptimtë të thuhej : $2 + 2$ është baraz me 4 në orën 3").

4.12721 Koncepti formal është tashmë i dhënë sapo jepet një objekt, i cili futet tek ai. Pra nuk mund të futen si koncepte bazë objektet e një koncepti formal dhe vetë koncepti formal. Pra nuk mund të futen si koncepte bazë p.sh. koncepti i funksionit, si edhe funksionet speciale (sikurse Russelli); apo koncepti i numrit dhe numrat e përcaktuar.

4.1273 Në qoftë se fjalinë e përgjithshme : “b është një pasardhës i a” duam ta shprehim me shkrimin konceptor, atëherë për këtë na nevojitet një shprehje për gjymtyrën e përgjithshme të vargut formë :

$aRb,$

$(\exists x) : aRx.xRb,$

$(\exists x, y) : aRx.xRy.yRb,$

Gjymtyra e përgjithshme e një vargu formë mund të shprehet vetëm nëpërmjet një variabli, sepse koncepti : gjymtyrë e këtij vargu formë, është një koncept *formal*. (Frege dhe Russelli nuk e vunë re këtë; prandaj është e gabuar mënyra sesi ata duan t’i shprehin fjalitë e përgjithshme sikurse atë të mësipërmen; ajo përmban një *circulus vitiosus*).

Ne mund ta përcaktojmë gjymtyrën e përgjithshme të vargut formë duke dhënë gjymtyrën e tij të parë dhe formën e përgjithshme të operacionit, i cili gjymtyrën pasuese e prodhon nga fjalia e mëparshme; etj.

4.1274 Pyetja lidhur me ekzistencën e një koncepti formal është e pakuptimtë. Xhanëm asnjë fjali nuk mund t’i përgjigjet një pyetjeje të tillë.

(Pra nuk mund të pyetet dot p.sh. : “A ekzistojnë fjali të paanalizueshme me kryefjalë dhe predikat?”).

4.128 Format logjike janë të *panumërta*.

Prandaj në logjikë nuk ka numra të shkëlqyer dhe prandaj nuk ka monizëm apo dualizëm filozofik, etj.

4.2 Domethënia [sensi] e një fjalie është përputhja dhe mospërputhja e saj me mundësitë e ekzistencës dhe të mosekzistencës së rrethanave.

4.21 Fjalia më e thjeshtë, fjalia elementare, pohon ekzistencën e një rrethane.

4.211 Është një shenjë e fjalisë elementare që asnjë fjali elementare nuk mund të jetë në kundërshti me atë.

4.22 Fjalia elementare përbëhet nga emrat. Ajo është një lidhje, bashkim emrash.

4.221 Është e qartë që ne gjatë analizës së fjalive duhet të mbërrijmë patjetër tek fjalitë elementare, të cilat përbëhen nga emrat me lidhje të drejtpërdrejtë.

Këtu shtrohet pyetja sesi realizohet lidhja e fjalive.

4.2211 Edhe pse bota është pafundësisht komplekse, saqë çdo fakt përbëhet nga rrethana pafundësisht të shumta dhe çdo rrethanë është e përbërë nga objekte pafundësisht të shumta, edhe atëherë duhet që të ketë patjetër objekte dhe rrethana.

4.23 Emri shfaqet në fjali vetëm në kontekstin e fjalisë elementare.

4.24 Emrat janë simbole të thjeshta, unë i nënkuptojë ata nëpërmjet shkronjave të veçanta ("x", "y", "z").

Fjalinë elementare unë e shkruaj si funksion të emrave në formën : "fx", " $\varphi(x,y)$ ", etj.

Ose unë e nënkuptojë atë nëpërmjet shkronjave p, q, r.

4.241 Në qoftë se unë i përdor dy shenja në të njëjtin kuptim, atëherë e shpreh këtë duke vendosur midis të dyjave shenjën "=".

"a = b" do të thotë pra : shenja "a" është e zëvendësueshme [mund të zëvendësohet] nëpërmjet shenjës "b".

(Në qoftë se unë nëpërmjet një ekuacioni fus një shenjë të re "b" duke përcaktuar se ajo duhet të zëvendësojë një shenjë tashmë të njohur "a", atëherë unë e shkruaj ekuacionin - përkufizimin - (si Russell) në formën "a = b Def.". Përkufizimi është një rregull shenjash).

4.242 Shprehje të formës "a = b" janë pra vetëm mjete ndihmuese të paraqitjes; ato nuk thonë asgjë për kuptimin e shenjave "a", "b".

4.243 A mund t'i kuptojmë dy emra, pa e ditur nëse ata emërtojnë të njëjtën gjë apo dy gjëra të ndryshme ? - A mund ta kuptojmë një fjali, ku shfaqen dy emra, pa e ditur nëse ata nënkuptojnë të njëjtën gjë apo gjëra të ndryshme ?

Në qoftë se unë e njoh të themi kuptimin e një fjale në anglisht dhe të një fjale identike në gjermanisht, atëherë është e pamundur që unë të mos e di se të dyja janë me të njëjtin kuptim; është e pamundur, që unë të mos jem i aftë për t'i përkthyer njërin me tjetrën.

Shprehje si "a = a", apo ato që rrjedhin prej këtyre, nuk janë as fjali elementare, as edhe shenja kuptimplote. (Kjo do të tregohet më vonë).

4.25 Në qoftë se fjalia elementare është e vërtetë, atëherë rrethana ekziston; në qoftë se fjalia elementare është false [e rreme, e gabuar], atëherë rrethana nuk ekziston.

4.26 Botën e përshkruan plotësisht dhënia e të gjitha fjalive elementare të vërteta. Bota është e përshkruar plotësisht kur jepen të gjitha fjalitë elementare plus duke dhënë se cilat prej tyre janë të vërteta dhe cilat janë false.

4.27 Ka

$$Kn = \sum_{v=0}^n \binom{n}{v}$$

mundësi në lidhje me ekzistencën dhe mosekzistencën e n rrethanave.

Janë të mundshme të gjitha kombinimet e rrethanave, nuk ekzistojnë kombinime të tjera.

4.28 Këtyre kombinimeve iu korrespondojnë po aq shumë mundësi lidhur me vërtetësinë - dhe falsitetin - e n fjalive elementare.

4.3 Mundësitë lidhur me vërtetësinë e fjalive elementare simbolizojnë mundësitë e ekzistencës dhe mosekzistencës së rrethanave.

4.31 Mundësitë lidhur me vërtetësinë ne mund t'i paraqesim me anë të skemave në vijim ("V" do të thotë "e vërtetë", "F" do të thotë "false, e rreme". Rreshtat e "V"-ve dhe "F"-ve tek rreshtat e fjalive elementare nënkuptojnë me një simbolikë lehtësisht të kuptueshme mundësitë lidhur me vërtetësinë e fjalive elementare) :

p	q	r
V	V	F
F	V	V
V	F	V
V	V	F
F	F	V
F	V	F
V	F	F
F	F	F

p	q
V	V
F	V
V	F
F	F

p
V
F

4.4 Fjala është shprehja e përputhjes dhe e mospërputhjes me mundësitë e vërtetësisë së fjalive elementare.

4.41 Mundësitë lidhur me vërtetësinë e fjalive elementare janë kushtet e vërtetësisë dhe falsitetit të fjalive.

4.411 Duket me gjasë që në fillim se futja e fjalive elementare është themelore për t'i kuptuar të gjitha llojet e tjera të fjalive. Po, të kuptuarit e fjalive të përgjithshme varet ndjeshëm nga të kuptuarit e fjalive elementare.

4.42 Përsa i përket përputhjes dhe mospërputhjes së një fjalie me mundësitë për vërtetësi të n fjalive elementare ka

$$\sum_{x=0}^{Kn} \left(\frac{Kn}{x}\right) = Ln \text{ mundësi.}$$

4.43 Përputhjen me mundësitë e vërtetësisë ne mund ta shprehim duke i akorduar atyre në skemë le të themi shenjën "V" (e vërtetë).

Mungesa e kësaj shenje do të thotë mospërputhje.

4.431 Shprehja e përputhjes dhe e mospërputhjes me mundësitë e fjalive elementare për vërtetësi shpreh kushtet e fjalisë për vërtetësi.

Fjalja është shprehja e kushteve të veta për vërtetësi.

(Prandaj Frege i ka përdorur ato tërësisht saktë si pikënisje për shpjegimin e shenjave në shkrimin e vet lidhur me konceptet. Vetëm se tek Frege është i gabuar shpjegimi i konceptit të së vërtetës : Po të ishin "e vërteta" dhe "e gabuara" realisht objekte dhe argumentet të ishin në $\sim p$ etj., atëherë sipas përcaktimit të Freges domethënia e " $\sim p$ " nuk do të ishte kurrësi e përcaktuar).

4.44 Shenja, e cila lind nëpërmjet lidhjes korresponduese të atyre shenjave "V" dhe të mundësive për vërtetësi, është një shenjë fjali.

4.441 Është e qartë se kompleksit të shenjave "F" dhe "V" nuk i përgjigjet asnjë objekt (apo kompleks objektesh); po aq pak sikurse vijave horizontale dhe vertikale apo kllapave. - "Objekte logjike" nuk ka.

Analogjikisht kjo vlen natyrisht për të gjitha shenjat, të cilat shprehin të njëjtën gjë sikurse skemat e "V"-ve dhe "F"-ve.

4.442 Kështu p.sh. :

p	q	
V	V	V
F	V	V
V	F	
F	F	V

është një shenjë fjali.

("Vija vendimore" e Freges " \vdash " logjikisht është tërësisht e pakuptimtë; tek Frege (dhe Russell) ajo vetëm tregon se këta autorë i mbajnë për të vërteta fjalitë e shënuara në këtë mënyrë. Prandaj " \vdash " i përket po aq pak strukturës së fjalisë, sikurse të themi numri i fjalisë. Është e pamundur për një fjali që të pohojë nga vetvetja se është e vërtetë).

Nëse radha e mundësive të vërtetësisë në skemë përcaktohet njëherë e përgjithmonë nëpërmjet një rregulli kombinimesh, atëherë vetë kollona e fundit është tashmë një shprehje e kushteve të vërtetësisë. Nëse këtë kollonë e shkruajmë si rresht, atëherë shenja fjali kthehet në

"(VV-V) (p, q)",

ose më qartë

"(VVFV) (p, q)".

(Numri i vendeve në kllapën e majtë diktohet nga numri i gjymtyrëve në kllapën e djathtë).

4.45 Për n fjali elementare ka Ln grupe të mundshme të kushteve të vërtetësisë.

Grupet e kushteve të vërtetësisë, të cilat hyjnë tek mundësitë për vërtetësi të një numri të fjalive elementare, mund të renditen në një rresht.

4.46 Tek grupet e mundshme të kushteve të vërtetësisë ka dy raste ekstreme.

Në njërin rast fjalia është e vërtetë për të gjitha mundësitë për vërtetësi të fjalive elementare. Ne themi, kushtet e vërtetësisë janë *tautologjike*.

Në rastin e dytë fjalia është false [e rreme] për të gjitha mundësitë për vërtetësi : Kushtet e vërtetësisë janë *kontradiktore*.

Në rastin e parë ne e quajmë fjalinë një tautologji, në rastin e dytë një kundërthënie.

4.461 Fjalia tregon çfarë thotë, tautologjia dhe kundërthënia tregojnë se nuk thonë asgjë.

Tautologjia nuk ka kushte të vërtetësisë, sepse ajo është e vërtetë pa kushte; dhe kundërthënia nuk është e vërtetë në asnjë konditë.

Tautologjia dhe kundërthënia nuk kanë sens [janë të kota, të tepërta, të pakuptimshme].

(Sikurse pika, prej të cilës dalin dy shigjeta me drejtime të kundërta).

(Unë p.sh. nuk di asgjë për motin, nëse e di që bie shi apo e di që s'bie shi).

4.4611 Por tautologjia dhe kundërthënia nuk janë absurde; ato futen tek simbolizmi dhe pikërisht në mënyrë të ngjashme sikurse "0" futet tek simbolizmi i arithmetikës.

4.462 Tautologjia dhe kundërthënia nuk janë tabllo të realitetit. Ato nuk paraqesin asnjë situatë të mundshme konkrete. Sepse realiteti lejon [pranon] *çdo* situatë të mundshme konkrete, këto nuk lejojnë *asnjë*.

Në tautologji, kushtet e përputhjes me botën - marrëdhëniet paraqitëse - neutralizojnë njëra tjetrën, kështu që ato nuk janë në asnjë marrëdhënie paraqitëse me realitetin.

4.463 Kushtet e vërtetësisë diktojnë hapësirën e lojës, e cila iu lihet fakteve nëpërmjet fjalisë.

(Fjala, tabloja, modeli, janë në sensin negativ si një trup i ngurtë, i cili e ngushton lirinë e lëvizjes së të tjerëve; në sensin pozitiv janë si hapësira e kufizuar nga substanca e ngurtë, hapësirë në të cilën zë vend një trup i ngurtë).

Tautologjia i lë realitetit tërë hapësirën - e pafundme - logjike; kundërthënia e mbush tërë hapësirën logjike dhe nuk i lë asnjë pikë realitetit. Prandaj asnjëra prej të dyjave nuk mund ta përcaktojë në një farë mënyre realitetin.

4.464 E vërteta e tautologjisë është e sigurt; e vërteta e fjalisë është e mundshme, ajo e kundërthënies është e pamundur.

(E sigurt, e mundshme, e pamundur : Ne kemi këtu shenjën e atij shkallëzimi, që na nevojitet në teorinë e probabilitetit).

4.465 Produkti logjik i një tautologjie dhe i një fjalie thotë të njëjtën gjë, sikurse fjalia. Pra ai produkt është identik me fjalinë. Sepse nuk mund të ndryshohet thelbësorja e simbolit, pa ndryshuar domethënien e tij.

4.466 Një lidhjeje të përcaktuar logjike të shenjave i përgjigjet një lidhje e përcaktuar logjike e kuptimeve të tyre; vetëm shenjave të palidhura iu përgjigjet *çdo* lidhje e *çfarëdoshme*.

Kjo do të thotë se fjalitë, që janë të vërteta për çdo situatë konkrete, nuk mund të jenë aspak fare lidhje shenjash, sepse përndryshe atyre do t'iu përgjigjeshin vetëm lidhje të përcaktuara të objekteve.

(Dhe një [çdo] lidhjeje logjike i korrespondon një lidhje e objekteve)⁵.

Tautologjia dhe kundërthënia janë rastet limite të lidhjes së shenjave, dhe janë pikërisht zgjidhja [prishja, shqepja] e saj.

4.4661 Natyrisht edhe në tautologji dhe në kundërthënie shenjat janë ende të lidhura njëra me tjetrën, d.m.th. ato janë në marrëdhënie njëra me tjetrën, por këto marrëdhënie janë pa kuptim, ato nuk janë thelbësore për *simbolin*.

4.5 Duket se tani është e mundur që të japim formën më të përgjithshme të fjalisë : domethënë që të japim një përshkrim të *ndonjë* gjuhe me shenja, në atë mënyrë që çdo domethënie e mundshme të mund të shprehet nëpërmjet një simboli të përshkrimit, dhe që çdo simbol i përshkrimit, të mund të shprehë një domethënie, kur kuptimet e emrave zgjidhen në mënyrën e përshtatshme.

⁵ Shën. i Përkth. Wittgensteini e shpreh në origjinal në formën e mohimit të dyfishtë : “Dhe asnjë lidhjeje logjike s’i korrespondon *asnjë* lidhje e objekteve”. Unë po e përkthej në formën pohore.

Është e qartë se gjatë përshkrimit të formës më të përgjithshme të fjalisë lejohet të përshkruhet *vetëm* thelbësorja e formës - përndryshe ajo nuk do të ishte forma më e përgjithshme.

Ekzistenca e një forme të përgjithshme të fjalisë vërtetohet nëpërmjet asaj se nuk mund të ekzistojë një fjali, formën e të cilës ne nuk do mund ta parashikonim dot (d.m.th. konstruktonim). Forma e përgjithshme e fjalisë është : Çështja është kështu dhe kështu.

4.51 Ta zemë se më janë dhënë *të gjitha* fjalitë elementare : Atëherë thjesht mund të pyetet : Çfarë fjalish mund të formojë unë prej tyre ? Dhe këto janë *të gjitha* fjali dhe janë *kështu* të kufizuara.

4.52 Fjalitë janë [përfshijnë] gjithçka që rrjedh nga tërësia e gjithë fjalive elementare (natyrisht nga kjo rrjedh gjithashtu se ato janë *tërësia e të gjithave*). (Kështu në njëfarë sensi do mund të thuhej se *të gjitha* fjalitë janë përgjithësime të fjalive elementare).

4.53 Forma e përgjithshme e fjalisë është një variabël.

5 Fjalja është një funksion vërtetësie i fjalive elementare.

(Fjalja elementare është një funksion vërtetësie i vetvetes).

5.01 Fjalitë elementare janë argumentet e vërtetësisë së fjalisë.

5.02 Është e vetëkuptueshme që të ngatërrohen argumentet e funksioneve me indekset e emrave. Meqë unë e dalloj edhe nga argumenti ashtu edhe nga indeksi kuptimin e shenjës që i përmban ata.

P.sh. tek “+_c” e Russellit është “_c” një indeks, që tregon se tërë shenja është shenja e mbledhjes për numrat kardinalë. Por ky shënim mbështetet në ujdj arbitrarë dhe në vend të “+_c” do mund të zgjidhej edhe një shenjë e thjeshtë; por tek “~ p”, “p” nuk është një indeks, por një argument; domethënia e “~ p” *nuk mund* të kuptohet, pa qenë kuptuar më parë domethënia e “p”. (Tek emri Julius Qezar, Julius është një indeks. Indeksi është gjithmonë një pjesë e përshkrimit të objektit, emrit të të cilit ne i ngjisim indeksin. P.sh. *Qezari* nga fisi i Julianëve).

Ngatërrimi i argumentit me indeksin qëndron, nëse s’gabohem, në themel të teorisë së Freges në lidhje me kuptimin e fjalive dhe funksioneve. Për Fregen fjalitë e logjikës ishin emra, dhe indekset e këtyre emrave ishin argumentet e fjalive.

5.1 Funksionet e vërtetësisë mund të radhiten në rreshta.

Kjo është baza e teorisë së probabilitetit.

5.101 Funksionet e vërtetësisë të çdo numri të fjalive elementare mund të shkruhen në një skemë të tipit të mëposhtëm :

(V V V V) (p, q) Tautologji (Nëse p, atëherë p; dhe nëse q, atëherë q.)

($p \supset p$, $q \supset q$)

(F V V V) (p, q) me fjalë : Jo të dyja p dhe q. ($\sim(p \cdot q)$)

(V F V V) (p, q)	" "	Nëse q, atëherë p. ($q \supset p$)
(V V F V) (p, q)	" "	Nëse p, atëherë q. ($p \supset q$)
(V V V F) (p, q)	" "	p ose q. ($p \vee q$)
(F F V V) (p, q)	" "	Jo q. ($\sim q$)
(F V F V) (p, q)	" "	Jo p. ($\sim p$)
(F V V F) (p, q)	" "	p, ose q, po jo të dyja. ($p \cdot \sim q : v : q \cdot \sim p$)
(V F F V) (p, q)	" "	Nëse p, atëherë q; dhe nëse q, atëherë p. ($p \equiv q$)
(V F V F) (p, q)	" "	p
(V V F F) (p, q)	" "	q
(F F F V) (p, q)	" "	As p as q. ($\sim p \cdot \sim q$) ose ($p \mid q$)
(F F V F) (p, q)	" "	p dhe jo q. ($p \cdot \sim q$)
(F V F F) (p, q)	" "	q dhe jo p. ($q \cdot \sim p$)
(V F F F) (p, q)	" "	q dhe p. ($q \cdot p$)
(F F F F) (p, q)	Kundërthënie	(p dhe jo p; dhe q dhe jo q.) ($p \cdot \sim p \cdot q \cdot \sim q$)

Unë dua t'i quaj *arsye të vërtetësisë* së fjalisë ato mundësi vërtetësie që kanë argumentet e saj të vërtetësisë, mundësi të cilat e bëjnë të vërtetë fjalinë.

5.11 Nëse arsyet e vërtetësisë, që janë të përbashkëta për një numër fjalish, janë të tëra gjithashtu dhe arsyet e vërtetësisë të një fjalie të caktuar, atëherë ne themi se vërtetësia e kësaj fjalie rrjedh nga vërtetësia e atyre fjalive.

5.12 Vërtetësia e një fjalie "p" rrjedh sidomos nga vërtetësia e një fjalie tjetër "q", kur të gjitha arsyet e vërtetësisë së fjalisë së dytë janë arsyet e vërtetësisë të së parës.

5.121 Arsyet e vërtetësisë së njëjës përmbahen në ato të tjetrës; p rrjedh nga q.

5.122 Në qoftë se p rrjedh nga q, atëherë domethënia e "p" përmbahet në domethënien e "q".

5.123 Nëse një Zot krijon një botë, ku disa fjali janë të vërteta, atëherë krijon ai tashmë në këtë mënyrë edhe një botë, në të cilën janë të vërteta të gjitha fjalitë që rrjedhin prej tyre. Dhe në mënyrë të ngjashme ai nuk do mund të krijonte një botë, ku fjalia "p" është e vërtetë, pa krijuar tërë objektet e saj.

5.124 Fjalia pohon [thotë po për] çdo fjali, që rrjedh prej saj.

5.1241 "p . q" është njëra nga fjalitë, të cilat e pohojnë "p", dhe njëkohësisht njëra nga fjalitë, të cilat e pohojnë "q".

Dy fjali janë të kundërta njëra me tjetrën, në qoftë se nuk ekziston një fjali kuptimplote, e cila i pohon të dyja.

Çdo fjali që kundërshton [që është në kundërtim me] një tjetër, e mohon [e hedh poshtë] atë.

5.13 Që vërtetësia e një fjalie rrjedh nga vërtetësia e fjalive të tjera, këtë e shohim nga struktura e fjalive.

5.131 Kur vërtetësia e një fjalie rrjedh nga vërtetësia e fjalive të tjera, kjo shprehet atëherë nëpërmjet marrëdhënieve që kanë njëra me tjetrën format e atyre fjalive; dhe ne s'kemi nevojë që t'i vendosim fjalitë fillimisht në ato marrëdhënie duke i lidhur ato në një fjali, përkundrazi këto marrëdhënie janë të brendshme dhe ekzistojnë sapo, si edhe nga fakti që, ato fjali ekzistojnë.

5.1311 Kur ne duke u nisur nga $p \vee q$ dhe $\sim p$ nxjerrim përfundimin për q , atëherë këtu marrëdhënia e formave të fjalive " $p \vee q$ " dhe " $\sim p$ " mbulohet nëpërmjet mënyrës së shënimit. Por nëse p.sh. në vend të " $p \vee q$ " shkruajmë " $p \mid q \mid . p \mid q$ " dhe në vend të " $\sim p$ " shkruajmë " $p \mid p$ " ($p \mid q = \text{as } p, \text{ as } q$), atëherë bëhet e dukshme lidhja e brendshme.

(Fakti që nga $(x).fx$ mund të konkludohet për fa , tregon se e përgjithshmja është e pranishme edhe tek simboli " $(x).fx$ ").

5.132 Nëse p del nga q , atëherë unë duke u nisur nga q mund të nxjerr përfundimin për p ; p e nxjerr si përfundim nga q .

Natyra e përfundimit mund të merret [nxirret] vetëm nga të dyja fjalitë.

Vetëm ato vetë mund ta përligjin përfundimin.

"Ligjet e përfundimit", të cilat duhet të përligjin përfundimet - si tek Frege dhe Russell -, janë të pakuptimta dhe do të ishin të tepërta.

5.133 Çdo përfundim nxirret a priori.

5.134 Nga një fjali elementare nuk mund të rrjedhë një tjetër fjali elementare.

5.135 Duke u nisur nga ekzistenca e ndonjë situate konkrete nuk mund të nxirret në asnjë mënyrë përfundimi për ekzistencën e një situate konkrete tërësisht të ndryshme nga ajo.

5.136 Nuk ekziston një lidhje shkakore, e cila do ta përligjte një përfundim të tillë.

5.1361 Ngjarjet e së ardhmes ne nuk mund t'i nxjerrim si një përfundim i ngjarjeve të tashme.

Besimi tek lidhja shkakore është *supersticion*.

5.1362 Liria e vullnetit qëndron në faktin që veprimet e ardhshme nuk mund të dihen tani. Ne do mund t'i dinim ato vetëm atëherë, nëse shkakësia do të ishte një domosdoshmëri e brendshme, sikurse ajo e përfundimit logjik. - Lidhja midis dijes dhe asaj që është e ditur është lidhje me domosdoshmëri logjike.

("A e di që p ekziston si rast" është e kotë [e pakuptimtë], nëse p është një tautologji).

5.1363 Nëse nga një fjali që na bind [qartëson] nuk rrjedh që ajo është e vërtetë, atëherë edhe bindja [qartësimi] nuk është një përligje për besimin që kemi në vërtetësinë e fjalisë.

5.14 Nëse një fjali rrjedh nga një tjetër, atëherë kjo e fundit thotë më shumë se e para, e para thotë më pak se e fundit.

5.141 Nëse p rrjedh nga q dhe q rrjedh nga p, atëherë ato janë e njëjta fjali.

5.142 Tautologjia rrjedh nga të gjitha fjalitë : ajo nuk thotë asgjë.

5.143 Kundërthënia është ajo gjë e përbashkët e fjalive, të cilën *asnjë* fjali nuk e ka të përbashkët me një tjetër. Tautologjia është ajo gjë e përbashkët e të gjitha fjalive, të cilat nuk kanë asgjë të përbashkët njëra me tjetrën.

Kundërthënia si të thuash zhduket jashtë të gjitha fjalive, tautologjia brenda të gjitha fjalive.

Kundërthënia është kufiri i jashtëm i fjalive, tautologjia është qendra e tyre pa substancë.

5.15 Nëse V_r është numri i arsyeve të vërtetësisë të fjalisë “r”, V_{rs} numri i atyre arsyeve të vërtetësisë të fjalisë “s”, të cilat janë njëkohësisht arsyet e vërtetësisë të “r”, atëherë ne do ta quajmë raportin $V_{rs} : V_r$ shkalla e probabilitetit, të cilin fjalia “r” ia jep fjalisë “s”.

5.151 Le të jetë në një skemë si ajo më sipër në Nr. 5.101 V_r numri i “V”-ve në fjalinë r; V_{rs} numri i atyre “V”-ve në fjalinë s, të cilat janë në kolona të njëjta me “V”-të e fjalisë r. Fjalia r i jep atëherë fjalisë s probabilitetin : $V_{rs} : V_r$.

5.1511 Nuk ka asnjë objekt të posaçëm, i cili do të ishte karakteristik për fjalitë e probabilitetit.

5.152 Fjalitë, të cilat nuk kanë të përbashkëta njëra me tjetrën argumente të vërtetësisë, ne i quajmë të pavarura nga njëra tjetra.

Dy fjali elementare i japin njëra tjetrës probabilitetin $\frac{1}{2}$.

Nëse p rrjedh nga q, atëherë fjalia “q” i jep fjalisë “p” probabilitetin 1. Siguria e përfundimit logjik është një rast limit i probabilitetit.

(Zbatim në tautologji dhe kundërthënie).

5.153 Në vetvete një fjali nuk është as probabile [e mundshme, me gjasë] as joprobable [jo e mundshme, pa gjasë]. Një ngjarje ndodh ose nuk ndodh, nuk ka një shartim [gjë të mesme].

5.154 Le të jenë në një urnë një numër i barabartë sferash të bardha dhe të zeza (dhe jo sfera të tjera). Unë nxjerr njëherë një sferë pas tjetrës dhe i rivendos përsëri në urnë. Kështu nëpërmjet eksperimentit unë mund të konstatoj se me vazhdimin e nxjerrjes së sferave numrat e sferave të nxjerra të bardha dhe të zeza iu afrohen njëri tjetrit.

Ky nuk është pra një fakt matematik.

Mirëpo nëse unë them : Është njëlloj probabile që unë të nxjerr si një sferë të bardhë ashtu edhe një sferë të zezë, atëherë kjo do të thotë : Të gjitha rrethanat e njohura prej meje (duke përfshirë ligjet e natyrës të pranuar hipotetikusht) nuk i japin ndodhjes së një ngjarjeje *më shumë* probabilitet sesa ndodhjes së ngjarjes tjetër. Domethënë ato i japin secilës ngjarjeje - siç mund ta marrim lehtë vesh nga shpjegimet e mësipërme - probabilitetin $\frac{1}{2}$.

Ajo që unë vërtetoj nëpërmjet eksperimentit është se ndodhja e të dyja ngjarjeve është e pavarur nga rrethanat, të cilat s'i njoh nga afër.

5.155 Njësia e fjalisë së probabilitetit është : Rrethanat - të cilat unë zakonisht nuk i njoh shumë - i japin ndodhjes së një ngjarjeje të caktuar aksh shkallë të probabilitetit.

5.156 Kështu probabiliteti është një përgjithësim. Ai përmban [kërkon, sjell] një përshkrim të përgjithshëm të një forme fjali.

Ne e përdorim probabilitetin vetëm në mungesë të sigurisë. - Kur ne vërtet s'e njohim plotësisht një fakt, por dimë ndoshta *diçka* për formën e tij.

(Një fjali mund të jetë vërtet një tablo e paplotë e njëfarë situate konkrete, por ajo është gjithmonë *një* tablo e plotë).

Fjalja e probabilitetit është si të thuash një ekstrakt i fjalive të tjera.

5.2 Strukturat e fjalive janë në marrëdhënie të brendshme njëra me tjetrën.

5.21 Këto marrëdhënie të brendshme ne mund t'i nxjerrim në pah tek mënyra jonë e shprehjes duke e paraqitur një fjali si rezultat të një operacioni, e cili e prodhon fjalinë prej fjalive të tjera (prej bazave të operacionit).

5.22 Operacioni është shprehja e një marrëdhënieje midis strukturave të rezultatit të tij dhe të bazave të tij.

5.23 Operacioni është ajo që duhet të ndodhë patjetër me një fjali, për të krijuar prej saj fjalinë tjetër.

5.231 Dhe kjo do të varet natyrisht nga vetitë e tij formale, nga ngjashmëria e brendshme e formave të tij.

5.232 Relacioni i brendshëm, i cili rregullon një varg, është ekuivalent me operacionin, nëpërmjet të cilit një gjymtyrë lind prej një gjymtyre tjetër.

5.233 Operacioni mund të shfaqet veçse atje, ku një fjali lind në mënyrë logjikusht kuptimplote prej një fjalie tjetër. Pra atje, ku fillon konstruksioni logjik i fjalisë.

5.234 Funksionet e vërtetësisë të fjalive elementare janë rezultate të operacioneve, që i kanë si baza fjalitë elementare. (Unë i quaj këto operacione, operacione të vërtetësisë).

5.2341 Domethënia e një funksioni të vërtetësisë së p-së është një funksion i domethënies së p-së.

Mohimi, mbledhja logjike, shumëzimi logjik, etj., etj. janë operacione.

(Mohimi e kthen [ndryshon] domethënien e fjalisë).

5.24 Operacioni e tregon veten [shfaqet] tek një variabël; ai tregon sesi mund të arrijmë nga një formë e fjalive në një formë tjetër.

Ai shpreh dallimin e formave.

(Dhe e përbashkëta midis bazave dhe rezultatit të operacionit janë pikërisht bazat).

5.241 Operacioni nuk etiketon një formë, përkundrazi etiketon vetëm dallimin e formave.

5.242 I njëjti operacion që prodhon “q”-në nga “p”-ja, prodhon “r”-në nga “q”-ja e kështu me radhë. Kjo mund të shprehet vetëm me anë të faktit që “p”, “q”, “r”, etj. janë variabla, të cilët shprehin përgjithësisht ca relacione formale.

5.25 Shfaqja e operacionit nuk karakterizon domethënien e fjalisë.

Po operacioni nuk thotë asgjë, vetëm rezultati i tij, dhe ky varet nga bazat e operacionit. (Operacioni dhe funksioni nuk duhen ngatërruar njëri me tjetrin).

5.251 Një funksion nuk mund të jetë argument i vetvetes, por sigurisht rezultati i një operacioni mund të bëhet baza e vetë operacionit.

5.252 Vetëm kështu është i mundur përparimi nga gjymtyra në gjymtyrë në një varg formë (nga tipi në tip në hierarkitë e Russellit dhe Whiteheadit. Russell dhe Whiteheadi nuk e kanë pranuar mundësinë e këtij përparimi, por e kanë përdorur gjithmonë këtë mundësi).

5.2521 Zbatimin e pandërprerë të një operacioni tek rezultati i tij vetjak unë e quaj zbatim i tij i njëpasnjëshëm (“O’O’O’a” është rezultati i tre zbatimeve të njëpasnjëshme të “O’ξ” tek “a”-ja).

Në një sens të ngjashëm unë flas për zbatimin e njëpasnjëshëm të *shumë* operacioneve tek një numër fjalish.

5.2522 Prandaj unë e shkruaj kështu gjymtyrën e përgjithshme në një varg formë a, O’a, O’O’a, ... : “[a,x,O’x]”. Kjo shprehje në kllapa është një variabël. Gjymtyra e parë e shprehjes në kllapa është fillimi i vargut formë, e dyta është forma e një gjymtyre të çfarëdoshme x të vargut dhe e treta është forma e asaj gjymtyre të vargut, e cila vijon drejtpërdrejtë pas x-it.

5.2523 Koncepti i zbatimit të njëpasnjëshëm të operacionit është ekuivalent me konceptin “e tjera, e kështu me radhë”.

5.253 Një operacion mund ta prapësojë efektin e një operacioni tjetër. Operacionet mund ta neutralizojnë njëri tjetrin.

5.254 Operacioni mund të zhduket (p.sh. mohimi në “ $\sim\sim p$ ” : $\sim\sim p = p$).

5.3 Të gjitha fjalitë janë rezultate të operacioneve të vërtetësisë me fjalitë elementare.

Operacioni i vërtetësisë është mënyra sesi funksioni i vërtetësisë lind nga fjalitë elementare.

Në bazë të natyrës së operacionit të vërtetësisë, në të njëjtën mënyrë sikurse nga fjalitë elementare del funksioni i tyre i vërtetësisë, nga funksionet e vërtetësisë del një funksion i ri i vërtetësisë. Çdo operacion i vërtetësisë prodhon nga funksionet e vërtetësisë të fjalive elementare përsëri një funksion vërtetësie të fjalive elementare, një fjali. Rezultati i çdo operacioni vërtetësie me rezultatet e operacioneve të vërtetësisë me fjalitë elementare është përsëri rezultati i një operacioni vërtetësie me fjalitë elementare.

Çdo fjali është rezultati i operacioneve të vërtetësisë me fjalitë elementare.

5.31 Skemat në Nr. 4.31 kanë një kuptim edhe atëherë, kur “p”, “q”, “r”, etj. nuk janë fjali elementare.

Dhe është e lehtë për ta kuptuar se shenja fjali në Nr. 4.442 shpreh Një funksion vërtetësie të fjalive elementare, edhe nëse “p” dhe “q” janë funksione të vërtetësisë së fjalive elementare.

5.32 Të gjitha funksionet e vërtetësisë janë rezultate të zbatimit të njëpasnjëshëm të një numri të fundëm të operacioneve të vërtetësisë tek fjalitë elementare.

5.4 Këtu na shfaqet se nuk ka “objekte logjike”, “konstante logjike” (në sensin e Freges dhe Russellit).

5.41 Për arsye se janë identike të gjitha rezultatet prej operacioneve të vërtetësisë me funksionet e vërtetësisë; rezultatet janë po njëjloj funksion vërtetësie i fjalive elementare.

5.42 Është e qartë që \vee , \supset , etj. nuk janë marrëdhënie në sensin e djathtas dhe majtas etj.

Mundësia e përkufizimit kryqas të “shenjave primitive” logjike të Freges dhe Russellit tregon tashmë se këto nuk janë shenja primitive si edhe tregon fare mirë se ato nuk emërtojnë relacione.

Dhe është e dukshme që “ \supset ”, të cilën ne e përcaktojmë nëpërmjet “ \sim ” dhe “ \vee ” është identike me atë, nëpërmjet të cilës ne përcaktojmë “ \vee ” me ndihmën e “ \sim ” dhe se kjo “ \vee ” është identike me të parën, etj.

5.43 Që nga një fakt p duhet të rrjedhin pafundësisht shumë të tjerë, konkretisht $\sim\sim p$, $\sim\sim\sim p$, etj., kjo prapëseprapë zor se besohet qysh në fillim. Dhe jo më pak e çuditshme është që numri i pafundëm i fjalive të logjikës (të matematikës) rrjedhin nga një gjysmë dyzinë “ligjesh bazë”.

Por të gjitha fjalitë e logjikës thonë të njëjtën gjë. Konkretisht asgjë.

5.44 Funksionet e vërtetësisë nuk janë funksione materiale.

P. sh. kur mund të prodhohet një pohim nëpërmjet mohimit të dyfishtë, atëherë a është i përfshirë [a përmbahet] mohimi - në njëfarë sensi - tek pohimi ? “ $\sim\sim p$ ” e mohon $\sim p$, apo e pohon ajo p; apo janë të dyja ?

Fjala “ $\sim\sim p$ ” nuk bën fjalë për mohimin, sikur mohimi të jetë një objekt; por sigurisht mundësia e mohimit është tashmë e paravendosur tek pohimi.

Dhe po të kishte një objekt, i cili do të quhej “~”, atëherë detyrimisht do të dilte se “~~p” thotë diçka tjetër nga “p”-ja. Sepse një fjali do të bënte fjalë pikërisht për ~, tjetra jo.

5.441 Kjo zhdukje e gjoja konstanteve logjike shfaqet gjithashtu, kur “~($\exists x$). ~fx” thotë të njëjtën gjë si “(x). fx”, apo “($\exists x$). fx. x = a” thotë të njëjtën gjë si “fa”.

5.442 Kur na është dhënë një fjali, atëherë *bashkë me të* na janë dhënë tashmë edhe rezultatet e të gjitha operacioneve të vërtetësisë, që e kanë atë si bazë.

5.45 Nëse ekzistojnë shenjat logjike primitive, atëherë një logjikë e saktë duhet ta bëjë patjetër të qartë pozicionin e tyre kundrejt njëra tjetrës dhe ta përligjë qenien e tyre. Duhet të bëhet patjetër i qartë ndërtimi i logjikës *prej* shenjave të saj primitive.

5.451 Nëse logjika ka koncepte bazë, atëherë ata duhet të jenë patjetër të pavarur njëri nga tjetri. Nëse është futur një koncept bazë, atëherë ai patjetër duhet të jetë futur në të gjitha lidhjet, ku shfaqet përgjithësisht. Pra ai nuk mund të futet fillimisht për *një* lidhje, pastaj të futet edhe një herë për një lidhje tjetër. P.sh. : Nëse është futur mohimi, atëherë ne patjetër duhet ta kuptojmë atë tani si në fjalitë e formës “~p” ashtu edhe në fjalitë e formës “~(pvq)”, “($\exists x$). ~fx” etj. Nuk lejohet që t’i fusim ata së pari për një klasë rastesh, pastaj t’i fusim për klasën tjetër, sepse do të mbetej pastaj e dyshimtë, nëse kuptimi i tyre do të ishte i njëjtë në të dyja rastet dhe nuk do të kishte asnjë arsye për të përdorur në të dyja rastet të njëjtën mënyrë të lidhjes së shenjave.

(Shkurt, për futjen e shenjave primitive vlen, mutatis mutandis, e njëjta gjë, që Frege (“Ligjet Bazë të Aritmetikës”) ka thënë për futjen e shenjave nëpërmjet përkufizimeve).

5.452 Futja e një mjeti të ri ndihmues në simbolizmin e logjikës duhet të jetë patjetër një ngjarje me pasoja të rënda. Asnjë mjet i ri ndihmues nuk lejohet që të futet në logjikë - si të thuash, me çehre tërësisht të pafajshme - në kllapa apo si i dorës së dytë.

(Kështu në “Principia Mathematica” të Russellit dhe Whiteheadit shfaqen me fjalë përkufizime dhe ligje bazë. Përse papritur këtu fjalë ? Kjo do të kishte nevojë për një përligje. Ajo mungon dhe detyrimisht duhet të mungojë, meqë veprimi faktikisht është i palejuar).

Por nëse futja e një mjeti të ri ndihmues në një vend është shfaqur si e domosdoshme, atëherë patjetër duhet pyetur menjëherë : Ku duhet përdorur *gjithmonë* ky mjet ndihmues ? Duhet të sqarohet patjetër pozicioni i tij në logjikë.

5.453 Të gjitha numrat në logjikë duhet ta përligjin patjetër veten.

Apo përkundrazi : Duhet të dalë patjetër në shesh se në logjikë nuk ka numra.

Nuk ka numra të shkëlqyer.

5.454 Në logjikë nuk ka njëri krahas tjetrit, nuk mund të ketë një klasifikim.

Në logjikë nuk mund të ketë një gjë më të përgjithshme dhe më speciale.

5.4541 Zgjidhjet e problemeve logjike duhet të jenë patjetër të thjeshta, sepse ato vendosin standardin e thjeshtësisë.

Njerëzit gjithmonë e kanë parandjerë se duhet të ekzistojë patjetër një fushë pyetjesh, përgjigjet ndaj të cilave - a priori - janë simetrike dhe të bashkuara në një strukturë të mbyllur, të rregullt.

Një fushë, në të cilën vlen fjalia : Simplex sigillum veri.

5.46 Nëse i kemi futur saktë shenjat logjike, atëherë tashmë kemi futur në këtë mënyrë dhe domethënien e të gjitha kombinimeve të tyre; pra jo vetëm “pvq”, por edhe “ $\sim(pv\sim q)$ ” etj. etj. Në këtë mënyrë kemi futur në të njëjtën kohë edhe efektin e të gjitha kombinimeve të mundshme të kllapave. Dhe në këtë mënyrë do ishte bërë e qartë se shenjat e mirëfillta të përgjithshme primitive nuk janë “pvq”, “ $(\exists x). fx$ ” etj., por forma më e përgjithshme e kombinimeve të tyre.

5.461 Kuptimplotë është fakti në dukje i parëndësishëm se pseudomarrëdhëniet logjike si v dhe \supset kanë nevojë për kllapa - në kontrast me marrëdhëniet reale.

Përdorimi i kllapave me ato shenja gjoja primitive tregon tashmë se këto nuk janë shenjat primitive reale. Dhe prapësprapë askush nuk do të besojë sigurisht se kllapat kanë një kuptim të pavarur.

5.4611 Shenjat logjike të operacionit janë pikësimet.

5.47 Është e qartë se gjithçka që përgjithësisht mund ta themi *qysh në krye* [qysh përpara] për formën e të gjitha fjalive, ne duhet të jemi në gjendje ta themi *menjëherë* [pavonesë, shumë shpejt, në çast, befas].

Fjalia elementare i përmban tashmë të gjitha operacionet logjike. Sepse “fa” thotë të njëjtën gjë sikurse “ $(\exists x). fx .x = a$ ”.

Atje ku ekziston përbërja, atje ekziston argumenti dhe funksioni, dhe atje ku janë këta, janë tashmë të gjitha konstantet logjike.

Do mund të thuhej : Konstantja e vetme logjike është ajo, që të gjitha fjalitë, në bazë të natyrës së tyre, e kanë të përbashkët njëra me tjetrën.

Por kjo është forma e përgjithshme e fjalisë.

5.471 Forma e përgjithshme e fjalisë është esenca e fjalisë.

5.4711 Të japësh esencën e fjalisë do të thotë të japësh esencën e çdo përshkrimi, pra esencën e botës.

5.472 Përshkrimi i formës më të përgjithshme të fjalisë është përshkrimi i të vetmes shenjë primitive të përgjithshme të logjikës.

5.473 Logjika duhet të kujdeset patjetër për veten.

Nëse një shenjë është *e mundur*, atëherë duhet të jetë patjetër edhe në gjendje të emërtojë. Gjithçka që është e mundur në logjikë, është gjithashtu e lejuar. (Arsyeja pse “Sokrati është identik” nuk thotë asgjë, nuk është, sepse nuk ekziston një veti, e cila

quhet “identike”. Fjalja është absurde, sepse ne nuk kemi bërë një përcaktim arbitrar, dhe jo sepse simboli në vetvete do të ishte i palejuar).

Në njëfarë sensi, ne s’mund të bëjmë gabime në logjikë.

5.4731 Qartësia, për të cilin foli kaq shumë Russell, mund të bëhet e panevojshme në logjikë vetëm kur vetë gjuha pengon çdo gabim logjik. - Ajo që e bën logjikën a priori është *pamundësia* për të menduar jologjikisht.

5.4732 Ne nuk mund t’i japim një shenje domethënien e pasaktë.

5.47321 Deviza e Occam-it natyrisht nuk është një rregull arbitrar apo rregull i përligjur nga suksesi i tij praktik : Ajo thotë se njësitë e panevojshme të shenjave nuk kanë asnjë kuptim.

Shenjat, të cilat përmbushin *një* qëllim, janë logjikisht ekuivalente; shenjat, të cilat nuk përmbushin *asnjë* qëllim janë logjikisht të pakuptimta.

5.4733 Frege thotë : Çdo fjali e ndërtuar në mënyrë legjitime duhet të ketë patjetër një domethënie; dhe unë them : Çdo fjali e mundshme ndërtohet në mënyrë legjitime, dhe nëse ajo nuk ka domethënie, shkaku është vetëm, sepse ne nuk iu kemi dhënë një *kuptim* disa prej përbërësve të saj.

(Edhe nëse ne besojmë se e kemi bërë këtë).

Prandaj “Sokrati është identik” nuk thotë asgjë, sepse ne fjalës “identik” si *mbiemër* nuk i kemi dhënë *një* kuptim. Xhanëm kur ajo fjalë shfaqet si shenjë e barazimit, simbolizon atëherë në një mënyrë tërësisht tjetër - marrëdhënia karakteristike është një tjetër, - pra edhe simboli është tërësisht tjetër në të dy rastet; të dy simbolet e kanë shenjen vetëm rastësisht të përbashkët njëri me tjetrin.

5.474 Numri i operacioneve bazë të domosdoshëm varet *vetëm* nga shënimi ynë.

5.475 E rëndësishme është vetëm që të ndërtojmë një sistem shenjash me një numër të përcaktuar dimensionesh - me një larmi të përcaktuar matematike.

5.476 Është e qartë se këtu nuk bëhet fjalë për një numër konceptesh bazë, të cilët duhet të shënohen patjetër, por bëhet fjalë për shprehjen e një rregulli.

5.5 Çdo funksion i vërtetësisë është një rezultat i zbatimit të njëpasnjëshëm të operacionit (- - - - V) (ξ , . . .) tek fjalitë elementare.

Ky operacion mohon të tëra fjalitë në kllapën e djathtë, dhe unë e quaj atë mohimi i këtyre fjalive.

5.501 Një shprehje me kllapa, gjymtyrët e së cilës janë fjali, unë e tregoj nëpërmjet një shenje të formës “($\bar{\xi}$)” - kur nuk ka rëndësi radha e gjymtyrëve në kllapa. “ ξ ” është një variabël, vlerat e të cilit janë gjymtyrët e shprehjes në kllapa; dhe vija mbi variablin tregon se ai përfaqëson të gjitha vlerat e tij brenda kllapës.

(Pra kur ξ ka të themi 3 vlera P, Q, R, atëherë ($\bar{\xi}$) = (P, Q, R).)

Vlerat e variablit përcaktohen.

Përcaktimi është përshkrimi i fjalive, të cilat i përfaqëson variabli.

Është joesenciale sesi bëhet përshkrimi i gjymtyrëve të shprehjes në kllapa.

Ne mund të dallojmë tre lloje përshkrimesh : 1. Numërimi direkt. Në këtë rast në vend të variablit ne thjesht mund të vendosim vlerat e tij konstante. 2. Dhënia e një funksioni f_x , vlerat e të cilit për të gjitha vlerat e x janë fjalitë që do përshkruhen. 3. Dhënia e një ligji formal, sipas të cilit janë ndërtuar ato fjali. Në këtë rast gjymtyrët e shprehjes në kllapa janë tërë gjymtyrët e një vargu formë.

5.502 Pra në vend të “(- - - - V) (ξ , . . .)” unë shkruaj “ $N(\bar{\xi})$ ”.

$N(\bar{\xi})$ është mohimi i të tëra vlerave të variablit fjali ξ .

5.503 Meqë është e dukshme se formulohet lehtë sesi me këtë operacion mund të ndërtohen fjali dhe sesi nuk mund të ndërtohen fjali, atëherë duhet të jetë e mundur që të gjejmë edhe një shprehje ekzakte për këtë.

5.51 Nëse ξ ka vetëm një vlerë, atëherë është $N(\bar{\xi}) = \sim p$ (jo p); nëse ajo ka dy vlera, atëherë është $N(\bar{\xi}) = \sim p \cdot \sim q$ (as p as q).

5.511 Si mund t'i përdorë logjika gjithëpërfshirëse, pasqyruese e botës kleçka dhe manipulime kaq speciale ? Vetëm duke u lidhur këto të gjitha në një rrjetë pafundësisht të imët, në një pasqyrë të madhe.

5.512 “ $\sim p$ ” është e vërtetë, nëse “ p ” është false [e rreme]. Pra në fjalinë e vërtetë “ $\sim p$ ”, “ p ” është një fjali false. Si mundet xhanëm që vija e bën atë të përputhet me realitetin ?

Por ajo që mohon tek “ $\sim p$ ” nuk është “ \sim ”, përkundrazi ajo që e kanë të përbashkët të gjitha shenjat e këtij shënimi, të cilat mohojnë p .

Pra rregulli i përbashkët, sipas të cilit ndërtohen “ $\sim p$ ”, “ $\sim \sim p$ ”, “ $\sim p \vee \sim p$ ”, “ $\sim p \cdot \sim p$ ”, etj., etj. (ad inf.). Dhe kjo gjë e përbashkët pasqyron mohimin.

5.513 Do mund të thuhej : E përbashkëta e të gjitha simboleve, të cilët pohojnë si p -në ashtu edhe q -në, është fjalia “ $p \cdot q$ ”. E përbashkëta e të gjitha simboleve, që pohojnë ose p -në ose q -në, është fjalia “ $p \vee q$ ”.

Dhe kështu mund të thuhet : Dy fjali janë të kundërta njëra me tjetrën, nëse ato s'kanë asgjë të përbashkët njëra me tjetrën, dhe : Çdo fjali ka vetëm një negativ, sepse ekziston vetëm një fjali, e cila ndodhet tërësisht jashtë saj.

Edhe tek shënimi i Russellit shfaqet se “ $q : p \vee \sim p$ ” thotë të njëjtën gjë sikurse “ q ”; se “ $p \vee \sim p$ ” nuk thotë asgjë.

5.514 Nëse është përcaktuar një shënim, atëherë tek ai ekziston një rregull, sipas të cilit formohen të gjitha fjalitë që mohojnë p -në, një rregull, sipas të cilit formohen të gjitha fjalitë që pohojnë p -në, një rregull, sipas të cilit formohen të gjitha fjalitë që pohojnë p -në apo q -në, etj. Këto rregulla janë ekuivalente me simbolet dhe tek këta të fundit pasqyrohet domethënia e rregullave.

5.515 Tek simbolet tona duhet të shfaqet patjetër, se ato që janë lidhur njëra me tjetrën nëpërmjet “v”, “.”, etj., duhet të jenë patjetër fjali.

Dhe puna qëndron gjithashtu kështu, sepse vetë simboli “p” dhe “q” e presupozon “v”, “~”, etj. Nëse shenja “p” tek “pvq” nuk garanton [përgjigjet për] një shenjë komplekse, atëherë e vetme nuk mund të ketë një domethënie; por atëherë nuk mund të kenë domethënie edhe shenjat me të njëjtën domethënie me “p” si “pvp”, “p.p”, etj. Por në qoftë se “pvp” nuk ka domethënie, atëherë edhe “pvq” s’mund të ketë domethënie.

5.5151 A duhet të ndërtohet shenja e fjalisë negative me shenjën e fjalisë pozitive ? Përse s’do të ishte e mundur për ta shprehur fjalinë negative nëpërmjet një fakti negativ. (Të themi : Nëse “a” nuk është në një marrëdhënie të përcaktuar me “b”, kjo do mund të shprehte se aRb nuk është rast).

Por edhe këtu fjalia negative ndërtohet indirekt nëpërmjet fjalisë pozitive.

Fjalia pozitive duhet ta presupozojë patjetër ekzistencën e fjalisë negative dhe anasjelltas.

5.52 Nëse vlerat e ξ janë tërë vlerat e një funksioni fx për të gjitha vlerat e x , atëherë $N(\bar{\xi}) = \sim(\exists x).fx$.

5.521 Unë e ndaj konceptin *Të gjithë* nga funksioni i vërtetësisë.

Frege dhe Russell e kanë futur të përgjithshmen të lidhur me produktin logjik ose me shumën logjike. Kështu u bë e vështirë për t’i kuptuar fjalitë “ $(\exists x).fx$ ” dhe “ $(x).fx$ ”, ku ndodhen të dy idetë.

5.522 E veçanta e shenjës së të përgjithshmes është së pari se ajo tregon një prototip logjik dhe së dyti se ajo nxjerr në pah konstantet.

5.523 Shenja e të përgjithshmes shfaqet si argument.

5.524 Nëse janë dhënë objektet, atëherë në këtë mënyrë na janë dhënë tashmë edhe *të gjitha* objektet.

Nëse janë dhënë fjalitë elementare, atëherë në këtë mënyrë na janë dhënë tashmë edhe *të gjitha* fjalitë elementare.

5.525 Është e pasaktë që fjalinë “ $(\exists x) . fx$ ” ta riprodhosh nëpërmjet fjalëve “ fx është *i mundur*” - sikurse e bën këtë Russell.

Siguria, mundësia apo pamundësia e një situate konkrete nuk shprehen nëpërmjet një fjalie, por nëpërmjet një shprehjeje që është një tautologji, një fjali kuptimplote apo një kundërthënie.

Ai rast precedent, të cilit dëshirojmë t’i referohemi gjithmonë, duhet të jetë tashmë prezent tek vetë simboli.

5.526 Bota mund të përshkruhet plotësisht nëpërmjet fjalive plotësisht të përgjithësuara, kjo do të thotë pra, pa i caktuar qysh në krye një objekti të përcaktuar ndonjë emër.

Për të mbërritur tek mënyra e zakonshme e të shprehurit, pas një shprehjeje si : “Ka një dhe vetëm një x , i cili ...” ne thjesht duhet të themi : Dhe ky x është a .

5.5261 Një fjali plotësisht e përgjithësuar është një fjali e përbërë, si çdo fjali tjetër. (Kjo duket në atë që tek “ $(\exists x, \varphi) . \varphi x$ ” ne duhet t’i përmendim të ndara “ φ ” dhe “ x ”. Të dyja qëndrojnë të pavarura në marrëdhëniet karakteristike me botën, sikurse në fjalinë e papërgjithësuar).

Shenjë dalluese e simbolit të përbërë : Ai ka diçka të përbashkët me simbolet e tjera.

5.5262 Vërtetësia apo falsiteti i çdo fjalie ndryshon diçka tek ndërtimi i përgjithshëm i botës. Dhe hapësira e lojës, e cila i lihet ndërtimit të botës nga tërësia e fjalive elementare, është pikërisht ajo, të cilën e kufizojnë fjalitë tërësisht të përgjithshme.

(Nëse një fjali elementare është e vërtetë, atëherë në këtë mënyrë është sidoqoftë e vërtetë Një fjali elementare *më shumë*).

5.53 Barazinë e objektit unë e shpreh nëpërmjet barazisë së shenjës dhe jo me ndihmën e një shenje barazimi. Ndryshimin [larminë] e objekteve nëpërmjet ndryshimit [larmisë] së shenjave.

5.5301 Është e qartë se identiteti nuk është një relacion midis objekteve. Kjo bëhet shumë e qartë, nëse soditet p.sh. fjalia “ $(x) : fx . \supset . x = a$ ”. Ajo që kjo fjali thotë është thjesht se *vetëm* a -ja e kënaq funksionin f , dhe jo që funksionin f e kënaqin vetëm gjëra të tilla, të cilat kanë njëfarë marrëdhënie me a -në.

Sigurisht do mund të thuhej se vetëm a e ka këtë marrëdhënie me a , por për ta shprehur këtë neve do të na nevojitej vetë shenja e barazimit.

5.5302 Përkufizimi i Russellit për “=” nuk mjafton, sepse në bazë të tij nuk mund të thuhet dot se dy objekte i kanë të përbashkëta të gjitha vetitë. (Edhe nëse kjo fjali nuk është kurrë e saktë, ajo ka prapëseprapë *domethënie*).

5.5303 E thënë shkarazi : Është një absurditet të themi për *dy* gjëra se ato janë identike dhe kur për *një* gjë themi se është identike me vetveten, kjo nuk thotë asgjë.

5.531 Pra unë nuk shkruaj “ $f(a,b) . a = b$ ”, por “ $f(a,a)$ ” (ose “ $f(b,b)$ ”). Dhe jo “ $f(a,b) . \sim a = b$ ”, por “ $f(a,b)$ ”.

5.532 Dhe në mënyrë analoge : Jo “ $(\exists x,y) . f(x,y) . x = y$ ”, por “ $(\exists x) . f(x,x)$ ”; dhe jo “ $(\exists x,y) . f(x,y) . \sim x = y$ ”, por “ $(\exists x,y) . f(x,y)$ ”.

(Pra në vend të shprehjeve të Russellit “ $(\exists x,y) . f(x,y)$ ”

“ $(\exists x,y) . f(x,y) . v . (\exists x) . f(x,x)$ ”).

5.5321 Në vend të " $(x) : fx \supset x = a$ " shkruajmë ne pra p.sh. " $(\exists x) . fx . \supset . fa : \sim(\exists x,y) . fx . fy$ ".

Dhe fjalia : "*Vetëm një x kënaq f()*" është : " $(\exists x) . fx : \sim(\exists x,y) . fx . fy$ ".

5.533 Pra shenja e barazimit nuk është një komponente thelbësore e shkrimit me koncepte.

5.534 Dhe ne shohim tani se pseudofjali si : " $a = a$ ", " $a = b . b = c . \supset a = c$ ", " $(x) . x = x$ ", " $(\exists x) . x = a$ ", etj. nuk mund të shkruhen aspak në një shkrim me koncepte të sakta.

5.535 Në këtë mënyrë zhduken edhe të gjitha problemet, që ishin të lidhura me pseudofjali të tilla.

Të gjitha problemet, që i sjell me vete "Axiom of Infinity" e Russellit, mund të zgjidhen tashmë këtu.

Përmbajtja e Axiom of Infinity do të shprehej me anë të gjuhës se ekzistojnë pafundësisht shumë emra me kuptim të ndryshëm.

5.5351 Ka ca raste, ku ne joshemi që të përdorim shprehje të formës " $a = a$ " ose " $p \supset p$ " etj. Dhe kjo ndodh pikërisht kur dëshirojmë të flasim për prototipin : fjali, gjë, etj. Kështu Russell në "Principles of Mathematics" absurditetin " p është një fjali" e ka riprodhuar në simbole nëpërmjet " $p \supset p$ " dhe e ka vendosur si hipotezë para ca fjalive, me qëllim që vendet e tyre për argumente të mund të ziheshin vetëm prej fjalive.

(Është tashmë absurditet që ta vendosim hipotezën $p \supset p$ para një fjalie, për t'i siguruar fjalisë argumente të formës së saktë, sepse hipoteza për një jo-fjali si argument nuk kthehet në e rreme, por kthehet në absurde, dhe sepse vetë fjalia kthehet në absurde nëpërmjet gjinisë së pasaktë të argumenteve, pra ajo e ruan veten nga argumentet e pasakta po aq mirë, apo aq keq sikurse hipoteza e kotë e bashkëngjitur për këtë qëllim).

5.5352 Po ashtu "*Nuk ka gjëra*" donin ta shprehnin nëpërmjet " $\sim(\exists x) . x = x$ ". Por edhe sikur kjo të ishte një fjali - a s'do të ishte ajo e vërtetë, nëse vërtet "do të kishte gjëra", por këto të mos ishin identike me vetveten ?

5.54 Në formën e përgjithshme të fjalisë fjalia shfaqet në fjali vetëm si bazë e operacioneve të vërtetësisë.

5.541 Në pamje të parë duket sikur një fjali mund të shfaqet në një fjali tjetër edhe në mënyra të tjera.

Veçanërisht në disa forma të fjalive të psikologjisë, si "*A beson se p është rast*", apo "*A mendon p*", etj

Këtu duket, dhe pikërisht përciptasi, sikur fjalia p është në një lloj relacioni me një objekt A.

(Dhe në teorinë moderne të njohjes (Russell, Moore, etj.) ato fjali kanë qenë perceptuar pikërisht kështu).

5.542 Por është e qartë se “A beson se p”, “A mendon p”, “A thotë p” janë të formës “p’ thotë p” : Dhe këtu nuk bëhet fjalë për një lidhje korresponduese midis një fakti dhe një objekti, por për një renditje të fakteve nëpërmjet renditjes së objekteve të tyre.

5.5421 Kjo tregon gjithashtu se shpirti - subjekti etj. - siç rroket ai në psikologjinë e sotme sipërfaqësore, është një absurditet.

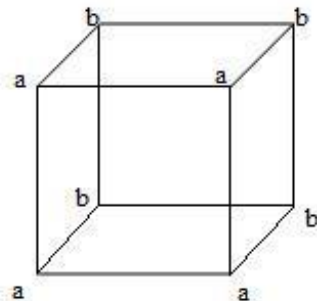
Konkretisht një shpirt i përbërë nuk do të ishte më shpirt.

5.5422 Shpjegimi i saktë i formës së fjalisë “A gjykon p” duhet të tregojë patjetër se është e pamundur të gjykojmë për një absurditet. (Teoria e Russellit nuk e kënaq këtë kusht).

5.5423 Të perceptosh një kompleks do të thotë të perceptosh se komponentët e tij qëndrojnë në këtë dhe këtë marrëdhënie ndaj njëri tjetrit.

Kjo ndoshta shpjegon gjithashtu që figura e mëposhtme mund të shihet në dy mënyra si kub; dhe të gjitha dukuritë e ngjashme. Sepse ne shikojmë realisht dy fakte të ndryshme.

(Nëse i fiksoj sytë së pari tek kulmet a dhe shoh vetëm shkarazi b, atëherë a duket se është përpara; dhe anasjelltas).

5.55 Tani ne duhet t’i përgjigjemi patjetër a priori pyetjes lidhur me gjithë format e mundshme të fjalive elementare.

Fjalja elementare përbëhet nga emrat. Por meqë ne s’mund ta japim dot numrin e emrave me kuptim të ndryshëm, atëherë ne nuk mund të japim gjithashtu as përbërjen e fjalisë elementare.

5.551 Princi ynë është se çdo pyetje që në përgjithësi mund të zgjidhet nëpërmjet logjikës, duhet ta ketë mundësinë për t’u zgjidhur pa një pa dy.

(Dhe nëse ne mbërrijmë në situatën, ku një problemi të tillë duhet t’i përgjigjemi patjetër duke soditur botën, atëherë kjo tregon se ne jemi në gjurmë krejt të gabuar).

5.552 “Përvoja”, e cila na nevojitet për të kuptuar logjikën, nuk është ajo që diçka qëndron kështu dhe kështu, por ajo që diçka është : por pikërisht kjo nuk është një përvojë.

Logjika është *para* çdo përvoje - që diçka është *kështu*.

Ajo është para pyetjes Si, jo para pyetjes Çfarë.

5.5521 Dhe nëse kjo s'do të ishte kështu, si do mundeshim ne që ta zbatonim logjikën ?
Ne do mund të thonim : Nëse do të ekzistonte një logjikë, edhe pse nuk do të ekzistonte një botë, si do mundej të ekzistonte atëherë një logjikë, meqë ekziston një botë ?

5.553 Russell tha se ekzistonin relacione të thjeshta midis numrave të ndryshëm të gjërave (Individuals). Por midis cilave numrave ? Dhe si duhet të zgjidhet kjo ? -
Nëpërmjet përvojes ?

(Nuk ekziston një numër i shkëlqyer).

5.554 Dhënia e çdo forme speciale do të ishte plotësisht arbitrare.

5.5541 Duhet të jetë e mundur për t'iu përgjigjur a priori pyetjes, nëse unë p.sh. mund të mbërrij në situatën, ku diçka duhet ta shënojë patjetër me shenjë e një relacioni me 27 pozicione.

5.5542 Por a na lejohet xhanëm të pyesim kështu ? A mundemi që të përpilojmë një formë shenje dhe të mos e dimë, nëse asaj do mund t'i korrespondojë diçka ?

A ka sens pyetja : Çfarë duhet të ekzistojë, me qëllim që diçka të mund të jetë rast ?

5.555 Është e qartë se ne e kemi një koncept të fjalisë elementare, pa e marrë parasysh formën e saj specifike logjike.

Por atje ku në bazë të një sistemi mund të ndërtohen simbole, atje është ky sistem logjikisht më i rëndësishmi dhe jo simbolet e veçuara.

Dhe si do të ishte gjithashtu e mundur, që unë të kisha të bëja në logjikë me forma, të cilat mund t'i shpik; përkundrazi unë duhet të kem të bëjë patjetër me atë, e cila ma bën mua të mundur që t'i shpik ato.

5.556 Nuk mund të ketë një hierarki të formave të fjalive elementare. Ne mund të parashikojmë vetëm atë që e konstruktojmë vetë.

5.5561 Realiteti empirik kufizohet nga tërësia e objekteve. Kufiri shfaqet përsëri tek tërësia e fjalive elementare.

Hierarkitë janë të pavarura dhe duhen të jenë patjetër të pavarura nga realiteti.

5.5562 Në qoftë se e dimë nga arsye pastërtisht logjike se duhet të ekzistojnë patjetër fjalitë elementare, atëherë këtë duhet ta dijë patjetër gjithsecili, që i kupton fjalitë në formën e tyre të paanalizuar.

5.5563 Faktikisht të gjitha fjalitë e gjuhës tonë bisedore, ashtu siç janë, janë nga ana logjike plotësisht në rregull. - Ajo gjëja më e thjeshtë nga të tëra, që ne duhet ta japim këtu, nuk është një shëmbëlltyrë e vërtetësisë, por vetë vërtetësia e plotë.

(Problemet tona nuk janë abstrakte, por janë ndoshta problemet më konkretet fare, që ekzistojnë).

5.557 Zbatimi i logjikës vendos se cilat fjali elementare ekzistojnë.

Logjika nuk mund ta parathojë qysh më parë, atë që gjendet tek zbatimi i saj.

Është e qartë : Nuk lejohet që logjika të përplasë me zbatimin e saj.

Por logjika duhet të takohet patjetër me zbatimin e saj.

Pra nuk lejohet që logjika dhe zbatimi i saj të mbivendosen njëra ndaj tjetrës.

5.5571 Nëse unë nuk jam në gjendje t'i jap a priori fjalitë elementare, atëherë të duash që t'i japësh ato shpie patjetër në një marrëzi të hapur.

5.6 *Kufijtë e gjuhës time* simbolizojnë [shprehin, nënkuptojnë] kufijtë e botës time.

5.61 Logjika mbush botën; kufijtë e botës janë gjithashtu edhe kufijtë e saj.

Ne nuk mund të themi pra në logjikë : Në botë ekziston kjo dhe ajo jo.

Konkretisht kjo në dukje do të presupozonte sikur ne i përjashtojmë disa mundësi dhe kjo s'mund të qëndrojë, meqë përndryshe logjika do duhej të dilte përtej kufijve të botës; dhe pikërisht nëse ajo do mundej që t'i sodiste këta kufij edhe prej anës tjetër.

Atë që ne s'jemi të aftë ta mendojmë, nuk mund ta mendojmë dot; pra ne gjithashtu s'mund ta themi dot atë që s'jemi të aftë ta mendojmë.

5.62 Kjo vërejtje jep çelësin për të vendosur lidhur me çështjen se deri në ç'skallë solipsizmi⁶ është një e vërtetë.

Ajo që *do të thotë* konkretisht solipsizmi, është tërësisht e saktë, vetëm se ajo s'mund të thuhet, përkundrazi ajo duket.

Që bota është *bota ime*, kjo duket në atë që kufijtë *e gjuhës* (e gjuhës që e kuptoj vetëm unë) shprehin [nënkuptojnë, simbolizojnë] kufijtë e botës *time*.

5.621 Bota dhe jeta janë një.

5.63 Unë jam bota ime. (Mikrokozmosi).

5.631 Subjekti që mendon, që imagjinon nuk ekziston.

Sikur unë të shkruaja një libër "Bota siç e gjeta", në të do të ishte raportuar edhe për trupin tim dhe do të ishte thënë se cilët gjymtyrë i nënshtrohen vullnetit tim dhe cilët jo etj., kjo është konkretisht një metodë për ta izoluar subjektin apo përkundrazi për të treguar me një sens të rëndësishëm se nuk ekziston një subjekt : Konkretisht në këtë libër *nuk* do mund të bëhej fjalë vetëm për atë.

5.632 Subjekti nuk hyn tek bota, përkundrazi ai është një cak i botës.

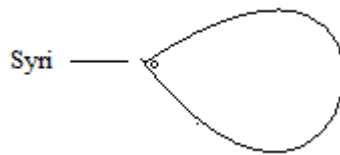
5.633 Ku vihet re në botë një subjekt metafizik ?

Ti thua se këtu puna qëndron tërësisht njëlloj si me syrin dhe fushën e shikimit. Por syrin ti *nuk* e shikon realisht.

Dhe asgjë *tek fusha e shikimit* nuk na lë të konkludojmë se ajo shihet prej një syri.

5.6331 Konkretisht fusha e shikimit nuk e ka me siguri një formë të tillë :

⁶ Shën. i Përkth. Doktrinën filozofike sipas së cilës bota është vetëm një përfytyrim i unit që mendon dhe se vetëm ky është real.

5.634 Kjo ka lidhje me atë se asnjë pjesë e përvojës tonë nuk është gjithashtu a priori.

Gjithçka që ne shohim, do mundej të ishte edhe ndryshe.

Gjithçka që ne përgjithësisht mund ta përshkruajmë, do mundej të ishte edhe ndryshe.

Nuk ekziston a priori një rend i gjërave.

5.64 Këtu shihet se solipsizmi, i zbatuar me përpikëri, përkon me realizmin e pastër.

Uni i solipsizmit tkurret në një pikë pa zgjerim dhe mbetet realiteti i koordinuar me atë.

5.641 Ekziston pra realisht një sens, në të cilin në filozofi mund të bëhet fjalë për unin në mënyrë jopsikologjike.

Uni hyn në filozofi nëpërmjet asaj që “bota është bota ime”.

Uni filozofik nuk është njeriu, nuk është trupi i njeriut apo shpirti i njeriut, për të cilin bën fjalë psikologjia, përkundrazi është subjekti metafizik, është caku i botës - jo një pjesë e saj.

6 Forma e përgjithshme e funksionit të vërtetësisë është : $[\bar{p}, \bar{\xi}, N(\bar{\xi})]$.

Kjo është forma e përgjithshme e fjalisë.

6.001 Kjo nuk thotë asgjë tjetër veçse që çdo fjali është një rezultat i zbatimit të njëpasnjëshëm të operacionit $N(\bar{\xi})$ tek fjalitë elementare.

6.002 Në qoftë se është dhënë forma e përgjithshme sesi ndërtohet një fjali, atëherë me këtë është dhënë tashmë edhe forma e përgjithshme e asaj sesi nga një fjali mund të prodhohet një tjetër nëpërmjet një operacioni.

6.01 Forma e përgjithshme e operacionit $\Omega'(\bar{\eta})$ është pra : $[\bar{\xi}, N(\bar{\xi})]'(\bar{\eta}) = [\bar{\eta}, \bar{\xi}, N(\bar{\xi})]$.

Kjo është forma më e përgjithshme e kalimit nga një fjali tek tjetra.

6.02 Dhe kështu ne vijmë tek numrat : Unë përkufizoj $x = \Omega^0 x$ Def.

Dhe $\Omega' \Omega^{v'} x = \Omega^{v+1'} x$ Def.

Sipas këtyre rregullave për shenjat ne shkruajmë pra vargun

$x, \Omega' x, \Omega' \Omega' x, \Omega' \Omega' \Omega' x, \dots,$

kështu $\Omega^0 x, \Omega^{0+1'} x, \Omega^{0+1+1'} x, \Omega^{0+1+1+1'} x, \dots$

Pra në vend të “ $[x, \bar{\xi}, \Omega' \bar{\xi}]$ ” unë shkruaj “ $[\Omega^0 x, \Omega^{v'} x, \Omega^{v+1'} x]$ ”.

Unë përkufizoj :

$0 + 1 = 1$ Def.,

$0 + 1 + 1 = 2$ Def.,

$$0 + 1 + 1 + 1 = 3 \text{ Def.,}$$

(etj.)

6.021 Numri është eksponenti i një operacioni.

6.022 Koncepti i numrit nuk është asgjë tjetër veçse e përbashkëta e të gjithë numrave, forma e përgjithshme e numrit.

Koncepti i numrit është numri variabël.

Dhe koncepti i barazimit të numrave është forma e përgjithshme e të gjitha barazimeve speciale të numrave.

6.03 Forma e përgjithshme e numrit të plotë është : $[0, \xi, \xi + 1]$.

6.031 Teoria e klasave është tërësisht e tepërt në matematikë.

Kjo ka lidhje me atë se e përgjithshmja, e cila na nevojitet në matematikë, nuk është e përgjithshmja *e rastësishme*.

6.1 Fjalitë e logjikës janë tautologji.

6.11 Pra fjalitë e logjikës nuk thonë asgjë. (Ato janë fjalitë analitike).

6.111 Teoritë, në të cilat një fjali e logjikës shfaqet plot me përmbajtje, janë gjithmonë false. Dikush do mundej p.sh. të besonte se fjalët “e vërtetë” dhe “false” emërtojnë dy veti ndërmjet vetive të tjera dhe këtu do të shfaqej si një fakt i çuditshëm që çdo fjali zotëron një nga këto veti. Duket tani se kjo është pak e vetëkuptueshme, po aq pak e vetëkuptueshme saç do të tingëllonte të themi fjalja : “Të gjithë trëndafilat janë ose të verdhë ose të kuq”, edhe sikur kjo fjali të ishte e vërtetë. Po, kjo fjali merr tërë karakterin e një fjalie të shkencave të natyrës dhe ky është treguesi i sigurt se ajo u kuptua gabim.

6.112 Shpjegimi i saktë i fjalive logjike duhet t’iu japë atyre patjetër një pozicion të llojit të veçantë ndërmjet të gjitha fjalive.

6.113 Është tipar i posaçëm i fjalive logjike që ne mund ta dallojmë se ato janë të vërteta vetëm nga simboli dhe ky fakt përfshin në vetvete tërë filozofinë e logjikës. Dhe kështu është gjithashtu një nga faktet më të rëndësishme se vërtetësia apo falsiteti i fjalive jologjike *nuk* mund të dallohet vetëm nga fjalja.

6.12 Fakti që fjalitë e logjikës janë tautologji *tregon* për vetitë formale - logjike - të gjuhës dhe të botës.

Është logjika karakteristike e komponenteve të fjalive, që komponentet e tyre të lidhura në këtë mënyrë prodhojnë një tautologji.

Fjalitë duhet të kenë patjetër veti të përcaktuara strukturore, me qëllim që të lidhura në mënyrë të përcaktuar të prodhojnë një tautologji. Fakti që fjalitë e lidhura *kështu* prodhojnë një tautologji, tregon pra se ato i zotërojnë këto veti strukturore.

6.1201 P.sh. fakti që fjalitë “p” dhe “~p” në lidhjen “~(p.~p)” japin një tautologji tregon se ato kundërshtojnë njëra tjetrën. Fakti që fjalitë “p \supset q”, “p” dhe “q” të lidhura njëra me tjetrën në formën “(p \supset q) . (p) : \supset : (q)” japin një tautologji tregon se q rrjedh nga p

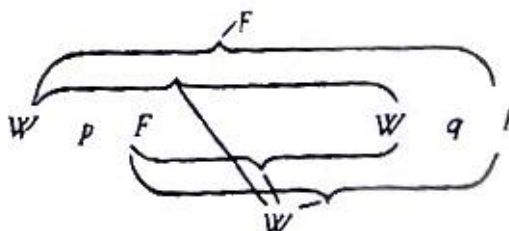
dhe nga $p \sim q$. Fakti që " $(x) . fx : \supset : fa$ " është një tautologji tregon që fa rrjedh nga $(x) . fx$ etj., etj.

6.1202 Është e qartë se për të njëjtin qëllim në vend të tautologjive do mund të përdoreshin edhe kundërthëniet.

6.1203 Për ta shquajtur një tautologji si të tillë, në rastet ku në tautologji nuk haset asnjë emërtim i të përgjithshmes, mund të përdoret metoda e mëposhtme ilustrative : Në vend të " p ", " q ", " r " etj. unë shkruaj " VpF ", " VqF ", " VrF " etj. Kombinacionet lidhur me vërtetësinë unë i shpreh nëpërmjet kllapave, p.sh. :

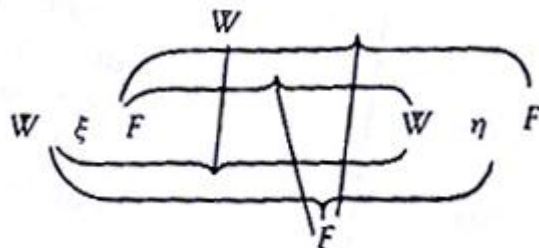
lidhjen korresponduese midis vërtetësisë apo falsitetit të të gjithë fjalisë me kombinacionet e vërtetësive të argumenteve të vërtetësisë e shpreh nëpërmjet vijave në mënyrën e mëposhtme :

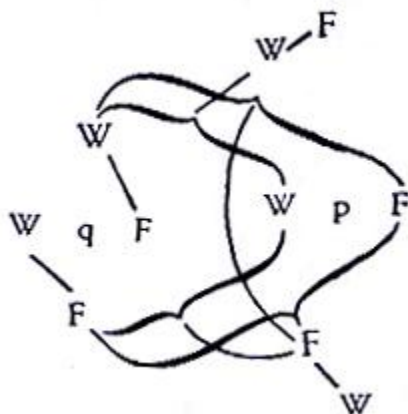
Kjo shenjë do të paraqiste p.sh. fjalinë $p \supset q$. Tani dua të hulumtoj p.sh. fjalinë $\sim(p . \sim p)$ (Ligjin e kundërthënies), nëse ajo është një tautologji. Forma " $\sim \xi$ " në shënimin tonë shkruhet

Forma " ξ, η " shkruhet kështu :

Prej këndeje fjalia $\sim(p, \sim q)$ paraqitet kështu :

Në qoftë se vendosim " p " në vend të " q " dhe hulumtojmë lidhjen e V dhe F më të jashtme me ato më të brendshmet, atëherë del se vërtetësia e të gjithë fjalisë është në korrespondencë me të gjitha kombinacionet e vërtetësive të argumentit të fjalisë, kurse falsiteti i fjalisë nuk është në korrespondencë me asnjë nga kombinacionet e vërtetësive.

6.121 Fjalitë e logjikës demonstrojnë vetitë logjike të fjalive, kur i lidhin këto në fjali që s'thonë asgjë.

Kjo metodë do mund të quhej edhe metoda e zeros. Në fjalinë logjike sillen në ekuilibër njëra me tjetrën fjali dhe gjendja e ekuilibrit tregon pastaj se cila duhet të jetë patjetër struktura [ndërtimi, ngjizja] logjike e këtyre fjalive.

6.122 Prej këndeje del se ne mund t'ia dalim edhe pa fjalitë logjike, meqë në rastin e një shënimi të përshtatshëm ne mund t'i shquajmë vetitë formale të fjalive thjesht nëpërmjet vështrimit të fjalive.

6.1221 Në qoftë se p.sh. dy fjali " p " dhe " q " japin një tautologji në lidhjen " $p \supset q$ ", atëherë është e qartë se q -ja rrjedh nga p -ja.

P.sh. që “q” rrjedh nga “ $p \supset q$. p”, këtë e shohim nga vetë këto dy fjali, por ne mund ta tregojmë këtë edhe duke i lidhur ato në “ $p \supset q$. p : \supset : q” dhe të tregojmë se kjo është një tautologji.

6.1222 Kjo hedh dritë mbi pyetjen se përse fjalitë logjike nuk mund të vërtetohen nëpërmjet eksperiencës, po aq pak sa edhe mund të hidhen poshtë nëpërmjet eksperiencës. Jo vetëm duhet patjetër që një fjali e logjikës të mos mund të hidhet poshtë nëpërmjet asnjë eksperience të mundshme, por nuk lejohet gjithashtu që ajo të mund të vërtetohet nëpërmjet një eksperience të tillë.

6.1223 Tani bëhet e qartë se përse e ndienim sikur duhej që “të vërtetat logjike” të “*postuloheshin*”⁷ patjetër prej nesh. Dhe pikërisht ne mund t’i postulojmë ato për aq sa jemi në gjendje që të postulojmë një shënim të përshtatshëm.

6.1224 Tani bëhet gjithashtu e qartë se përse logjika u quajt teoria e formave dhe e nxjerrjes së përfundimit.

6.123 Është e qartë : Vetë ligjet logjike nuk mund t’iu nënshtrohen përsëri ligjeve logjike.

(Nuk ka, siç e kishte mendimin Russell, për çdo “Type” një ligj vetjak të kundërthënies, përkundrazi mjafton një ligj, meqë ai nuk zbatohet tek vetvetja).

6.1231 Tipari i fjalisë logjike *nuk* është vlefshmëria e përgjithshme. Të jesh e përgjithshme do të thotë vetëm : rastësisht të vlesh për të gjitha gjërat. Një fjali e papërgjithësuar mund të jetë po aq mirë tautologjike sikurse një fjali e përgjithësuar.

6.1232 Vlefshmëria e përgjithshme logjike do mund të emërtohej thelbësore, në kontrast me atë vlefshmëri të rastësishme, të themi të fjalisë : “Të gjithë njerëzit vdesin”. Fjali si “Axiom of Reducibility” e Russellit nuk janë fjali logjike, dhe kjo shpjegon ndjenjën tonë : Se ato, nëse janë të vërteta, atëherë vetëm nëpërmjet një rastësie të favorshme.

6.1233 Mund të mendohet një botë, në të cilën nuk vlen Axiom of Reducibility. Por është e qartë se logjika nuk ka të bëjë aspak me pyetjen, nëse bota jonë është vërtet kështu apo jo.

6.124 Fjalitë logjike përshkruajnë skeletin e botës, apo për më tepër e paraqesin atë. Ato “nuk bëjnë fjalë” për asgjë. Ato presupozojnë se emrat kanë kuptim dhe se fjalitë elementare kanë domethënie [sens] : Dhe kjo është lidhja e tyre me botën. Është e qartë se skeleti duhet të tregojë diçka për botën, se disa lidhje të simboleve - të cilët kanë në thelb një karakter të përcaktuar - janë tautologji. Kjo është pika vendimtare. Ne thamë se ndonjë gjë është arbitrare tek simbolet që ne përdorim, ndonjë gjë nuk është. Në logjikë shprehet vetëm kjo : Por kjo do të thotë se në logjikë nuk shprehim *ne* me

⁷ Shën. i Përkth. Në origjinal është të ftoheshin, të thërriteshin, të kërkoheshin. Prandaj dhe Wittgensteini e ka vendosur në thonjza. Unë po mbështetem në këtë rast tek përkthimi anglez.

ndihmën e shenjave atë që duam, përkundrazi në logjikë deponon vetë natyra e shenjave me domosdoshmëri natyrore : Në qoftë se ne e njohim sintaksën logjike të ndonjë gjuhe me shenja, atëherë na janë dhënë tashmë të gjitha fjalitë e logjikës.

6.125 Është e mundur, e pikërisht edhe sipas pikëpamjes së vjetër për logjikën, që të jepet qysh në krye një përshkrim i të gjitha fjalive “të vërteta” logjike.

6.1251 Prandaj dhe në logjikë nuk mund të ketë *kurrë* surpriza.

6.126 Nëse një fjali i takon logjikës, kjo mund të përlllogaritet duke përlllogaritur vetitë logjike të *simbolit*.

Dhe ne e bëjmë këtë, kur “vërtetojmë” një fjali logjike. Xhanëm pa u merakosur për një domethënie dhe kuptim, ne e ndërtojmë fjalinë logjike prej të tjerave thjesht në bazë të *rregullave të shenjave*.

Vërtetimi i fjalive logjike qëndron në prodhimin e tyre prej prej fjalive të tjera logjike nëpërmjet zbatimit të njëpasnjëshëm të disa operacioneve, të cilat prodhojnë gjithmonë tautologji prej fjalive të para. (Dhe vërtet prej një tautologjie *rrjedhin* vetëm tautologji).

Natyrisht kjo mënyrë për të treguar se fjalitë e saj janë tautologji është krejtësisht jothelbësore për logjikën. Pikërisht për shkak se fjalitë prej nga niset vërtetimi, duhet të tregojnë pa vërtetim se janë tautologji.

6.1261 Në logjikë procesi dhe rezultati janë ekuivalent. (Prandaj nuk ka asnjë surprizë).

6.1262 Vërtetimi në logjikë është vetëm një mjet ndihmues mekanik për ta shquajtur më lehtë tautologjinë, atje ku ajo është e komplikuar.

6.1263 Do të ishte gjithashtu tepër e çuditshme, nëse një fjali kuptimplote do mund të vërtetohej *në mënyrë logjike* duke u nisur prej të tjerave, dhe *gjithashtu* një fjali logjike. Është e qartë qysh në krye se vërtetimi logjik i një fjalie kuptimplote dhe vërtetimi *në* logjikë duhet të jenë patjetër dy gjëra tërësisht të ndryshme.

6.1264 Fjalialia kuptimplote pohon diçka, dhe vërtetimi i saj tregon se kjo është kështu; në logjikë çdo fjali është forma e një vërtetimi.

Çdo fjali e logjikës është një *modus ponens* i paraqitur me shenja. (Dhe *modus ponens*-i nuk mund të shprehet nëpërmjet një fjalie).

6.1265 Logjika mund të konceptohet [kuptohet, interpretohet] gjithmonë sikur çdo fjali është vërtetimi i vetvetes.

6.127 Të gjitha fjalitë e logjikës janë me të drejta të barabarta, në thelb midis tyre nuk ka ligje bazë dhe fjali të prejardhura.

Çdo tautologji e tregon vetë se është një tautologji.

6.1271 Është e qartë se numri i “ligjeve logjike bazë” është arbitrar, sepse logjika do mund të rridhte prej Një ligji bazë duke e krijuar produktin logjik thjesht p.sh nga ligjet bazë të Freges. (Frege ndoshta do të thoshte se ky ligj bazë nuk bind më drejtpërdrejt.

Por është e çuditshme se një mendimtar kaq ekzakt si Frege i referohet shkallës së bindjes si kriter i fjalisë logjike).

6.13 Logjika nuk është një teori, por një pasqyrim i botës. Logjika është transhendentale.

6.2 Matematika është një metodë logjike. Fjalitë e matematikës janë ekuacione, pra pseudofjali.

6.21 Fjala e matematikës nuk shpreh asnjë mendim.

6.211 Në jetë nuk është kurrë fjalia matematike që na nevojitet, përkundrazi ne e përdorim fjalinë matematike *vetëm*, që nga fjali, të cilat nuk i përkasin matematikës, të arrijmë në përfundime për fjali të tjera, të cilat gjithashtu nuk i përkasin matematikës.

(Në filozofi pyetja : “Me ç’qëllim e përdorim ne vallë atë fjalë, atë fjali ?” shpie gjithmonë drejt njohurive të vlefshme).

6.22 Logjikën e botës, të cilën fjalitë e logjikës e tregojnë në tautologji, matematika e tregon në ekuacione.

6.23 Në qoftë se dy shprehje lidhen me anë të shenjës së barazisë, atëherë kjo do të thotë se ato mund ta zëvendësojnë njëra tjetrën. Por nëse puna qëndron kështu, kjo duhet të manifestohet tek vetë të dy shprehjet.

Është forma logjike e të dy shprehjeve që karakterizon se ato mund ta zëvendësojnë njëra tjetrën.

6.231 Është një veti e pohimit që ai mund të konceptohet [merret, rroket, kuptohet] si mohim i dyfishtë. Është një veti e “ $1+1+1+1$ ” që kjo mund të konceptohet [merret, rroket, kuptohet] si “ $(1+1)+(1+1)$ ”.

6.232 Frege thotë se të dyja shprehjet kanë të njëjtin kuptim, por domethënie [sens] të ndryshme.

Por thelbësorja e ekuacionit është se ai nuk është i domosdoshëm për të treguar që të dyja shprehjet, të cilat i lidh shenja e barazisë, kanë të njëjtin kuptim, meqë kjo mund të shihet nga vetë të dyja shprehjet.

6.2321 Dhe që fjalitë e matematikës mund të vërtetohen nuk do të thotë asgjë tjetër veçse që saktësia e tyre mund të kuptohet pa qenë nevoja që vetë ajo, që ato shprehin të krahasohet me faktet lidhur me saktësinë e saj.

6.2322 Është e pamundur që të *mbrohet* [që t’i dalim zot] identiteti i kuptimit të të dy shprehjeve. Sepse për të qenë në gjendje që të mbrojmë diçka nga identiteti i tyre, unë duhet të njoh patjetër kuptimin e tyre : dhe ndërsa unë e njoh kuptimin e tyre, e di nëse ato duan të thonë të njëjtën gjë apo gjëra të ndryshme.

6.2323 Ekuacioni etiketon vetëm këndvështrimin, prej të cilit unë i sodis të dy shprehjet, dhe pikërisht nga këndvështrimi i barazisë së kuptimit të tyre.

6.233 Pyetja, nëse për zgjidhjen e problemeve matematike nevojitet ideja [nocioni, përfytyrimi], duhet të marrë përgjigjen se pikërisht gjuha livron këtu idenë e duhur.

6.2331 Procesi i *llogaritjes* e përcjell pikërisht këtë ide. Llogaritja nuk është një eksperiment.

6.234 Matematika është një metodë e logjikës.

6.2341 Thelbësorja e metodës matematike është puna me ekuacionet. Dhe pikërisht në këtë metodë mbështetet ajo, që çdo fjali e matematikës duhet të kuptohet vetvetiu.

6.24 Metoda, me anë të së cilës matematika vete tek ekuacionet e saj, është metoda e zëvendësimit.

Xhanëm ekuacionet shprehin zëvendësueshmërinë e të dy shprehjeve, dhe ne procedojmë duke u nisur nga një numër ekuacionesh drejt ekuacioneve të reja, kur ne në përputhje me ekuacionet i zëvendësojmë shprehjet me shprehje të tjera.

6.241 Kështu vërtetimi i fjalisë $2 \times 2 = 4$ është :

$$(\Omega^v)^{\mu'} x = \Omega^{v \times \mu'} x \text{ Def.,}$$

$$\Omega^{2 \times 2'} x = (\Omega^2)^{2'} x = (\Omega^2)^{1+1'} x = \Omega^{2'} \Omega^{2'} x = \Omega^{1+1'} \Omega^{1+1'} x = (\Omega' \Omega') (\Omega' \Omega') x = \Omega' \Omega' \Omega' \Omega' x = \Omega^{1+1+1+1'} x = \Omega^{4'} x.$$

6.3 Hulumtimi i logjikës do të thotë hulumtimi i *çdo ligjësie*. Dhe jashtë logjikës gjithçka është rastësi.

6.31 Sidoqoftë i ashtuquajturi ligj i induksionit nuk mund të jetë një ligj i logjikës, sepse ai me sa duket është një fjali kuptimplote. - Dhe prandaj s'mund të jetë gjithashtu a priori një ligj.

6.32 Ligji i shkakësisë nuk është një ligj, por forma e një ligji.

6.321 "Ligj i shkakësisë", ky është një emër lloji. Dhe sikurse në mekanikë, themi ne, ekzistojnë ligje minimum - të themi si ai i efektit [pasojës, ndikimit, veprimit] më të vogël -, po kështu në fizikë ekzistojnë ligje të shkakësisë, ligje për formën e shkakësisë.

6.3211 Po njerëzit kanë pasur gjithashtu një parandjenjë se duhet të ekzistojë një "ligj i efektit më të vogël", para se njerëzit ta dinin saktësisht sesi ishte ai. (Këtu, si gjithmonë, a priori e sigurt del si diçka pastërtisht logjike).

6.33 Ne nuk *besojmë* a priori tek një ligj i ruajtjes, por ne e *dimë* a priori mundësinë e një forme logjike.

6.34 Të gjitha ato fjali [teza], si fjalitë për shkakun, për kontinuitetin në natyrë, për energjinë më të vogël në natyrë etj., etj., të gjitha këto janë njohuri a priori lidhur me formëdhënien e mundshme të fjalive të shkencës.

6.341 Mekanika e Njutonit, p.sh., e sjell drejt një forme unike përshkrimin e botës. Le të përfytyrojmë një sipërfaqe të bardhë me njolla të zeza të parregullta. Ne themi atëherë :

Pavarësisht se çfarë tabloje lind këtu, unë mund t'i afrohem sa të dua përshkrimit të tabllës duke e mbuluar sipërfaqen me një rrjetë të përshtatshme me kuadrate të imta dhe për çdo kuadrat them se ai është i bardhë ose i zi. Në këtë mënyrë unë do ta kem sjellë përshkrimin e sipërfaqes drejt një forme unike. Kjo formë është e çfarëdoshme [sipas dëshirës], sepse unë mund të përdorja me të njëjtin sukses një rrjetë me sytha me forma trekëndëshi ose gjashtëkëndëshi. Mund të ndodhte që përshkrimi të ishte bërë më i thjeshtë me ndihmën e një rrjete me sytha me forma trekëndëshe; domethënë që ne do mund ta përshkruanim më saktë sipërfaqen me anë të një rrjete me trekëndësha më të mëdhenj sesa me anë të një rrjete me kuadrate më të imta (ose anasjelltas) etj. Sistemet e ndryshme të përshkrimit të botës i korrespondojnë rrjetave të ndryshme. Mekanika përcakton një formë të përshkrimit të botës kur thotë : Të gjitha fjalitë për përshkrimin e botës duhet të përftohen në një mënyrë të dhënë prej një numër fjalish të dhëna - prej aksiomave mekanike. Përmes kësaj ajo livron gurët për ndërtimin e godinës shkencore dhe thotë : Cilado qoftë godina që ti do ta ndërtosh, në njëfarë mënyrë duhet t'ia dalësh mbanë me këta dhe vetëm me këta gurë.

(Sikurse me anë të sistemit të numrave mund të shkruhet çdo numër sipas qejfit, po kështu me anë të sistemit të mekanikës duhet të jemi në gjendje që të shkruajmë çdo fjali të çfarëdoshme të fizikës).

6.342 Dhe tani le të shohim pozicionin reciprok midis logjikës dhe mekanikës. (Rrjetën mund ta linim që të përbëhej edhe prej figurave të llojeve të ndryshme të themi prej trekëndëshave dhe gjashtëkëndëshave). Që një tablo, si ajo e përmendur më parë, mund të përshkruhet me anë të një rrjete me formë të dhënë, kjo nuk dëshmon *asgjë* për tabllonë. (Xhanëm kjo vlen për çdo tablo të këtij lloji). Por tabllonë e karakterizon *kjo*, ajo mund të përshkruhet *plotësisht* me anë të një rrjete të përcaktuar, që ka imtësi të *përcaktuar*.

Po kështu, që bota mund të përshkruhet me anë të mekanikës së Njutonit, kjo nuk dëshmon *asgjë* për botën; por me siguri dëshmon për botën fakti, që ajo mund të përshkruhet pikërisht *kështu* nëpërmjet asaj mekanike; siç është edhe rasti. Që bota mund të përshkruhet më thjesht nëpërmjet një mekanike sesa nëpërmjet një tjetre, kjo gjithashtu thotë diçka për botën.

6.343 Mekanika është një orvatje për t'i konstruktuar sipas një plani *të gjitha fjalitë e vërteta*, të cilat na nevojiten për përshkrimin e botës.

6.3431 Përmes tërë aparatit logjik ligjet e fizikës flasin prapëseprapë për objektet e botës.

6.3432 Ne nuk duhet të harrojmë, që përshkrimi i botës me anë të mekanikës është gjithmonë përshkrim tërësisht i përgjithshëm. Në këtë përshkrim p.sh. nuk është kurrë fjala për pika të *përcaktuara* materiale, por gjithmonë vetëm për *ndoca* pika.

6.35 Megjithëse njollat në tabllonë tonë janë figura gjeometrike, prapëseprapë vetëkuptohet që gjeometria nuk mund të thojë asgjë për formën e tyre faktike dhe pozicionin. Por rrjeta është *pastërtisht* gjeometrike, të gjitha vetitë e saj mund të jepen a priori.

Ligje si ai lidhur me shkakun etj. bëjnë fjalë për rrjetën dhe jo për atë, që rrjeta e përshkruan.

6.36 Nëse do të ekzistonte një ligj i shkakësisë, atëherë ai do të kishte këtë përmbajtje : “Ekzistojnë ligje të natyrës”. Por sigurisht kjo nuk mund të thuhet : ajo shfaqet vetë.

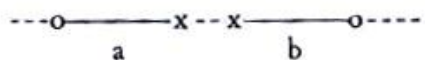
6.361 Duke përdorur mënyrën e të shprehurit të Hercit do të thonim : *Mund të merren me mend* vetëm bashkëlidhje që kanë ligjësi.

6.3611 Ne nuk mund ta krahasojmë një proces me “rrjedhën e kohës” - kjo nuk ekziston -, por vetëm me një proces tjetër (të themi me ecjen e kronometrit).

Prandaj përshkrimi i ecurisë kohore është i mundur vetëm ngaqë ne mbështetemi në një proces tjetër.

Kjo vlen në mënyrë tërësisht analoge dhe për hapësirën. Kur p.sh. thuhet se nuk mund të ndodhin asnjë prej të dy ngjarjeve (të cilat e përjashtojnë reciprokisht njëra tjetrën), ngaqë nuk është i pranishëm *një shkak* se përse njëra ngjarje ka më shumë shanse të ndodhë sesa tjetra, këtu në realitet bëhet fjalë se ne nuk mund ta përshkruajmë dot aspak *njërin* nga të dy ngjarjet, në qoftë se nuk është e pranishme ndonjë asimetri. Dhe në qoftë se është e pranishme një asimetri e tillë, atëherë ne mund ta rrokim këtë si *shkak* i ndodhjes së njëres ngjarje dhe i mosndodhjes së tjetrës.

6.36111 Problemi i Kantit lidhur me dorën e djathtë dhe të majtë, të cilat nuk mund t’i bëjmë të përputhen, ekziston tashmë në rrafshin dydimensional, bile dhe në hapësirën njëdimensionale, ku të dy figurat kongruente a dhe b nuk mund të përputhen, pa u nxjerrë prej kësaj hapësire.

Dora e djathtë dhe dora e majtë janë faktikisht plotësisht kongruente. Dhe fakti që ato nuk mund të përputhen, nuk ka të bëjë aspak me këtë. Doreza e djathtë do mund të vishej në dorën e majtë, në qoftë se do mundeshim që ta rrotullonim dorezën në hapësirën katërdimensionale.

6.362 Ajo që mund të përshkruhet, ka gjithashtu mundësi që të ndodhë, dhe atë që e përjashton ligji i shkakësisë, ajo gjithashtu as nuk mund të përshkruhet.

6.363 Procesi i induksionit qëndron në pranimin prej nesh të ligjit *më të thjeshtë*, i cili mund të përputhet me eksperiencat tona.

6.3631 Por ky proces nuk ka një argumentim logjik, por ka vetëm një argumentim psikologjik. Është e qartë se nuk ka një shkak për të besuar se gjithashtu do të ndodhë vërtet rasti më i thjeshtë.

6.36311 Që dielli do të lindë nesër, kjo është një hipotezë; dhe kjo do të thotë : ne nuk *e dimë*, nëse ai do të lindë.

6.37 Nuk ekziston një shtrëngim, sipas të cilit do të duhej të ndodhte se s'bën një gjë, sepse ka ndodhur diçka tjetër. Ekziston vetëm një domosdoshmëri *logjike*.

6.371 Në themel të gjithë botëkuptimit modern qëndron iluzioni se të ashtuquajturit ligje të natyrës janë shpjegime të dukurive të natyrës.

6.372 Kështu njerëzit ndalojnë pranë ligjeve të natyrës si pranë diçkaje të paprekshmeje, sikurse njerëzit e lashtë ndaleshin tek Zoti dhe fati. Dhe që të dy palët kanë të drejtë dhe gabim. Njerëzit e lashtë janë sigurisht më të qartë për aq sa ata njohin një përfundim të qartë, ndërsa tek sistemi i ri duhet të duket sikur *gjithçka* është e shpjeguar.

6.373 Bota është e pavarur prej vullnetit tim.

6.374 Edhe sikur të ndodhte gjithçka që ne e dëshirojmë, prapëseprapë kjo do të ishte si të thuash vetëm një mëshirë e fatit, sepse nuk ka një bashkëlidhje *logjike* midis vullnetit dhe botës, bashkëlidhje që do ta garantonte këtë gjë, dhe sidoqoftë ne përsëri s'do ta donim dot bashkëlidhjen e supozuar fizike vetvetiu.

6.375 Sikurse ekziston vetëm një domosdoshmëri *logjike*, ekziston gjithashtu vetëm një pamundësi *logjike*.

6.3751 P.sh. është e pamundur që dy ngjyra të jenë njëkohësisht në të njëjtin vend të fushës së shikimit dhe pikërisht është logjikisht e pamundur, sepse është e përjashtuar nga struktura logjike e ngjyrës.

Le të kujtojmë sesi paraqitet kjo kontradiktë në fizikë : Afërsisht kështu; një pjesëz nuk mund të ketë në të njëjtën kohë dy shpejtësi; kjo do të thotë se pjesëza nuk mund të jetë në të njëjtën kohë në dy vende; kjo do të thotë se nuk mund të jenë identike pjesëzat, që janë në vende të ndryshme në të njëjtën kohë.

(Është e qartë se produkti logjik i dy fjalive elementare nuk mund të jetë as një tautologji dhe as një kundërthënie. Pohimi, që një pikë e fushës së shikimit ka në të njëjtën kohë dy ngjyra të ndryshme, është një kundërthënie).

6.4 Të gjitha fjalitë janë të barasvlershme.

6.41 Domethënia e botës duhet të ndodhet patjetër jashtë saj. Në botë gjithçka është ashtu siç është dhe gjithçka ndodh ashtu siç ndodh; nuk ka një vlerë *brenda* saj - dhe nëse do të ekzistonte vlera, atëherë ajo nuk do të kishte asnjë vlerë.

Nëse ekziston një vlerë, që ka vlerë, atëherë ajo duhet të ndodhet patjetër jashtë gjithçkaje që ndodh dhe jashtë gjithçkaje që është kështu. Sepse gjithçka që ndodh dhe që është kështu, është e rastësishme.

Ajo që nuk i bën ato të rastësishme, nuk mund të gjendet brenda botës, sepse përndryshe do të ishte përsëri e rastësishme. Ajo duhet të ndodhet patjetër jashtë botës.

6.42 Prandaj edhe nuk mund të ketë fjali të etikës. Fjalitë nuk mund të shprehin asgjë të më lartësuar.

6.421 Është e qartë se etika s'mund të shqiptohet. Etika është transhendentale. (Etika dhe estetika janë një).

6.422 Mendimi i parë gjatë hartimit të një ligji etik të formës "Ti duhet ..." është : E çfarë pastaj, nëse unë s'e bëj këtë ? Por është e qartë se etika nuk ka të bëjë aspak me dënimin dhe shpërblimin në sensin e zakonshëm. Pra kjo pyetje duhet të jetë e parëndësishme në lidhje me *pasojat* e një veprimi. - Të paktën këto pasoja nuk duhet të jenë ngjarje. Sepse prapëseprapë diçka duhet të jetë e drejtë tek ajo pyetje e shtruar. Duhet të ekzistojë vërtet një lloj shpërblimi etik dhe dënimi etik, por këto duhet të jenë tek vetë veprimi.

(Dhe është gjithashtu e qartë kjo, se shpërblimi duhet të jetë diçka e këndshme, dënimi diçka e pakëndshme).

6.423 Nuk mund të flitet për vullnetin sikur ai është bartësi i attributeve etike. Dhe vullneti si fenomen i intereson vetëm psikologjisë.

6.43 Në qoftë se dëshira e mirë apo e keqe e ndryshon botën, atëherë ajo mund të ndryshojë vetëm caqet e botës, jo faktet; jo atë, që mund të shprehet nëpërmjet gjuhës.

Shkurt, atëherë bota nëpërmjet kësaj duhet të bëhet një botë krejt tjetër. Ajo, si të thuash, duhet të zvogëlohet ose shtohet si një e tërë.

Bota e lumturisë është një botë tjetër nga ajo e fatkeqësisë.

6.431 Sikurse edhe gjatë vdekjes bota nuk ndryshon, por përfundon.

6.4311 Vdekja nuk është një ngjarje e jetës. Vdekja nuk përjetohet.

Nëse me përjetësi nuk kuptohet kohëzgjatja e pafundme, por kuptohet përhershshmëria, atëherë përjetësisht jeton ai, që jeton në të tashmen.

Jeta jonë është po aq e pafundme, sa është e pacak fusha jonë e shikimit.

6.4312 Pavdekshmëria kohore e shpirtit të njeriut, domethënë pra vazhdim i përjetshëm i jetës së shpirtit edhe pas vdekjes, jo vetëm që nuk është e garantuar në asnjë mënyrë, por para së gjithash ky pranim nuk e realizon aspak atë, që ne donim të arrinim gjithmonë me të. A zgjidhet xhanëm ndonjë enigmë, ngaqë unë vazhdoj të jetoj përjetësisht ? Pastaj a nuk është xhanëm kjo jetë e amshueshme po aq enigmatike si e tashmja ? Zgjidhja e enigmës së jetës në hapësirë dhe kohë gjendet *jashtë* hapësirës dhe kohës.

(Ah, nuk janë problemet e shkencave të natyrës, që duhen zgjidhur.)

6.432 Më e lartësuar nuk e çan fare kokën *sesi* është bota. Zoti nuk shfaqet *brenda* botës.

6.4321 Faktet futen të gjitha vetëm tek detyra, jo tek zgjidhja.

6.44 Mistikja nuk qëndron në atë *si* është bota, por në atë *që* bota ekziston.

6.45 Vështrimi i botës sub specie aeterni është vështrim i saj si e tërë - e kufizuar.

Ndjenja mistike është ndjenja për botën si e tërë e kufizuar.

6.5 Ndaj një përgjigjeje, e cila nuk mund të shqiptohet dot, nuk mund të shqiptohet dot gjithashtu as pyetja. *Enigma* nuk ekziston. Nëse në përgjithësi një pyetje mund të shtrohet, atëherë asaj *mund t'i jepet* gjithashtu një përgjigje.

6.51 Skepticizmi *nuk* është i pakundërshtueshëm, por ai është hapur absurd, kur do që të dyshojë atje, ku nuk mund të pyetet dot.

Sepse dyshim mund të ekzistojë vetëm atje, ku ekziston një pyetje; një pyetje mund të ekzistojë vetëm atje, ku ekziston një përgjigje, dhe kjo mund të ekzistojë vetëm atje, ku *mund të thuhet* diçka.

6.52 Ne ndiejmë se edhe nëse kanë marrë përgjigje të gjitha pyetjet e *mundshme* shkencore, ende nuk janë prekur fare problemet tona të jetës. Sigurisht atëherë nuk mbetet më asnjë pyetje; dhe pikërisht kjo është përgjigja.

6.521 Zgjidhja e problemit të jetës kuptohet nga zhdukja e këtij problemi. (A nuk është kjo arsyeja, se përse njerëz, të cilëve pas dyshimeve të gjata iu bë e qartë domethënia e jetës, nuk mund të thonin dot pastaj, se ku qëndronte kjo domethënie ?)

6.522 Ekziston sigurisht ajo që nuk përshkruhet dot me gojë. Ajo *manifestohet*, është mistikja.

6.53 Në të vërtetë metoda e saktë e filozofisë do të ishte kjo : Të mos themi asgjë tjetër përveç asaj që mund të thuhet, pra fjalive të shkencave të natyrës - pra diçkaje, që nuk ka të bëjë aspak me filozofinë, dhe pastaj, nëse një tjetër do të donte të thoshte diçka metafizike, t'i vërtetojmë atij gjithmonë se ai nuk iu ka dhënë asnjë kuptim disa shenjave në fjalitë e tij. Kjo metodë do të ishte e pakënaqshme për tjetrin - ai nuk do kishte ndjenjën se ne po i mësonim atij filozofi - por *kjo* do të ishte e vetmja metodë rreptësisht e saktë.

6.54 Fjalitë e mia shpjegojnë nëpërmjet kësaj rruge : ai që më kupton, do t'i shquajë ato në fund si absurde, kur t'i ketë dalë matanë librit duke ecur përmes tyre, mbi ato, sipër tyre. (Ai si të thuash duhet ta flakë patjetër tutje shkallën, pasi është ngjitur në të).

Ai duhet t'i kapërcejë patjetër këto fjali, pastaj e sheh botën saktë.

7 Për atë gjë që s'jemi në gjendje të flasim, duhet detyrimisht të heshtim.